JSTOR

Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

JAVAANSCHE SCHETSEN.

(NAAR HET HOOGDUITSCH VAN FR. GERSTÄCKER [1].)

I. Aankomst op Java en eerste indruk van Batavia.

Vrijdag, den 7den November 1851, hadden wij eindelijk, na eene door voortdurende windstilte zeer onvoorspoedige reis, de hoogte van Java bereikt, en zeilden nu, met gunstige koelte, de Sunda-straat binnen, die door Java en Sumatra gevormd wordt. O, hoe deed zich het oog te goed aan het schaduwrijk groen der Javaansche kust, langs welke wij digt voorbijzeilden! Eindelijk weder eens leven buiten ons, eindelijk weder eens teekenen eener bedrijvige menschenwereld! Over de stille baai gleden de wonderlijke praauwen der inboorlingen, met hunne eigenaardig opgemaakte matten zeilen en scherp omgebogen stevens. In- en uitvarende schepen, met wapperende vlaggen, toonden zich hier en daar in de verte, en een zwerm van vrolijke bruinvisschen, die op geringen afstand van ons hunne wilde jagt door den helderen vloed vervolgden en dikwijls met de platte ligchamen over het water snelden, scheen zich over onze eindelijke aankomst te verheugen en begeleidde ons een goed eind weegs, zonder evenwel hunne vriendelijkheid zóó ver uit te strekken, dat zij onder het bereik onzer harpoenen kwamen.

Doordien de wind aanhoudend stil geweest en er volstrekt geen regen gevallen was, hadden wij zóó groot gebrek aan water, dat de kapitein besloot de kust tegenover het Meeuwen-eiland aan te doen, om water te

---

[1] De letterkundige naam van den schrijver maakt de aanbeveling dezer "schetsen" overbodig. Zij staan in de *Allgemeine Zeitung*, 1852.

halen; maar de koelte begon zóó frisch op te steken, dat dit plan weder werd opgegeven, daar wij met dézen wind in korten tijd Batavia konden bereiken.

Links de kust van Sumatra met haar uitgestrekt gebergte; regts die van Java met de spitse bergtoppen; beneden ons de kalme, slechts door eene zachte koelte ligt bewogen zee; boven ons de blaauwe, zonnige hemel — zóó dreven wij de Java-zee binnen, en sedert lang was het mij niet zoo ligt en vrolijk om het hart geweest.

Den volgenden dag zeilden wij de St. Nicolaas-punt om. De geheele bogt is, van deze punt af, met kleine eilanden als bezaaid, waarvan eenige, met hunne schaduwrijke vruchtboomen en daaronder verholen huizen, een waarlijk bekoorlijk schouwspel aanboden. Het eiland Amsterdam b. v., hetwelk wij digt voorbij voeren, ziet er, met zijne schommelende praauwen en booten, de uit het digte groen weelderig omhoog rijzende kokos-palmen, de verscholen hutten en bontgetooide meisjes-gestalten, de zacht murmelende en toch wit schuimende branding, door eene warme zon beschenen, waarlijk als het titel-vignet van een of ander heerlijk sprookjesboek uit.

Des avonds landden wij tamelijk digt bij een ander onbewoond eiland, ligtten den volgenden morgen weder de ankers en zeilden de reede van Batavia te gemoet.

Het was Zondag en alle schepen hadden hunne vlag in top. De Hollandsche vlag was onder allen het sterkst vertegenwoordigd; evenwel telde ik ook drie Amerikaansche, verscheidene Engelsche, en digt in onze nabijheid begroette ons de Bremer vlag van den "Ernst Moritz Arndt." Een Hamburger schip, veel verder verwijderd, had niet gevlagd.

De haven van Batavia, of liever de *reede* (want van eene *haven* kan men niet spreken, waar de schepen, ver van het land verwijderd, in open zee moeten liggen) biedt weinig schoons aan. De enkele omliggende eilanden geven wel eenige verscheidenheid aan het tooneel, maar de Javaansche bergen liggen te ver voor een' eigenlijken achtergrond, en de naaste kust, waaruit slechts hier en daar de enkele pannen daken der hoofdstad te voorschijn komen, is te vlak om eene aangename schilderij te vormen. Slechts met den verrekijker laten zich de trotsche palm-wouden onder-

scheiden. De zon scheen zoo vriendelijk, dat wij ons niet wel konden verbeelden op tropischen bodem te zijn aangeland.

Nog denzelfden dag kwam een boot van het wachtschip tot ons, om het *hoe*, *van waar* en *waarheen* van ons schip te vernemen — de politie is overal nieuwsgierig — en reeds vroeger waren de kleinere booten der scheepsleveranciers toegesneld, om elkander, als ware roofvogels, de zorg voor ons schip te betwisten.

Zeker waren mij een paar behoorlijk beladene vrucht-schuiten meer welkom dan deze "gieren der kust" geweest; maar het was Zondag en daarom kwam er geene opdagen; slechts een hoop Maleijers kwam aan boord, om den kapitein hunne diensten als roeijers aan te bieden. Het is hier namelijk de gewoonte, dat de schepen — om hunne eigene bemanning in de zware hitte te sparen — eene Maleische boots-bemanning, met haar vaartuig, voor den duur van hun verblijf te Batavia huren. Deze lieden onderhouden dan de gemeenschap tusschen het schip en het vaste land, brengen den kapitein heen en terug, zoo vaak hij het verlangt, voeren vleesch, moeskruiden en vruchten aan boord, enz. Zij leveren daartoe 4 man en een boot; voor een en ander wordt dagelijks vier gulden zilver betaald (de naam *zilver* is hier slechts *ironie*, want de "gulden zilver" is *papier*).

Ik had mij gedurende de reis duchtig in het Maleisch geoefend; toch klonken mij de woorden, nu ik ze hier voor het eerst rad en levendig hoorde uitspreken, vrij verward door elkander; slechts enkele er van kon ik verstaan.

Des morgens te 9 uur gingen wij aan land. Ik kan mij begrijpen, hoe een Europeaan, die nooit eenig ander deel der wereld heeft gezien en na eene lange zeereis hier voor het eerst aan wal stijgt, zich verwonderd en verrast moet gevoelen over al het vreemde en nieuwe, dat zich hier aan hem voordoet. Ook mij deed het goed, eindelijk eens weder iets geheel buitengewoons te ontmoeten, en niet dadelijk in de vreemde haven weder den ouden slendriaan terug te vinden, dien ik immers, juist door mijne reis, voor een poos trachtte te ontloopen.

Ik geloof dat de Hollanders zich alleen dáár gelukkig gevoelen, waar zij dijken bouwen en kanalen graven kunnen. Ook hier ten minste is dit

het eerste wat den vreemdeling in het oog valt; een smal kanaal, om aan de booten een eenigzins veilig binnenkomen te vergunnen, loopt hier, tusschen twee van koraal-blokken niet zeer stevig opgeworpen hoofden, eenige honderde schreden ver, in de ondiepe zee. Bij stormachtig weder intusschen breekt de zee hier met zooveel geweld, dat het in- en uitloopen der booten dikwijls onmogelijk, of althans zóó gevaarlijk wordt, dat slechts weinige het wagen en zelfs deze weinige het zelden ongestraft doen. Bij zulke gelegenheden waait een blaauwe vlag; aan praauwen, die beladen zijn, wordt dan het uitloopen verboden; alle andere vaartuigen worden daardoor gewaarschuwd en op het dreigend gevaar opmerkzaam gemaakt.

Heden hadden wij overigens heerlijk, stil weder; de zee was spiegelglad, en de Maleijers bragten ons spoedig voorbij het tolgebouw aan de landingsplaats, waar reeds de door den scheepsleverancier bestelde rijtuigen gereed stonden om ons naar de stad te rijden.

Hier zouden mij duizend pennen en handen ten dienste moeten staan, wilde ik tegelijker tijd al de verschillende bijzonderheden van het vreemde land schilderen en beschrijven. Alles was mij nieuw en vreemd, en ik gaf mij derhalven ook met te meer welbehagen aan den eersten indruk van dit zuidelijk leven over.

Van eene stad was overigens nog niets te zien. Hier en daar breede pakhuizen — het bezige gewoel op den Kali-besar (groote rivier) — een kanaal, waarover een eenigzins geoefend springer heen kon springen — ouderwetsche, uitgestrekte gebouwen van steen — bruine, komische gedaanten, in wonderlijke, smakelooze uniformen gestoken — Maleische kruijers, die, met hunne, aan een' op den schouder rustenden stok voor en achter nederhangende pakken, naar mate der meerdere of mindere zwaarte van hunnen last, spoediger of langzamer door de straten gaan — lage, achter groen verholene huisjes, deels van hout, deels van bamboes, overwelfd door ruischende kokos-palmen en door bananen en andere vruchtboomen beschaduwd — rijtuigen, in den vorm van cabrioletten, met Maleische koetsiers en in het wit gekleede Europeanen of zoogenaamde *Liplaps;* verder onbegrijpelijk kleine paarden er voor gespannen, die eerst eene natuurlijke grootte weder aannemen, wanneer men een tijd lang te Batavia geweest

en er aan gewoon geraakt is — langstaartige Chinezen met papieren zonneschermen en vreemdsoortige hoofddeksels — in de rivier badende inboorlingen van beide geslachten, die zich het slibberig water met een welgevallen in den mond laten loopen, alsof het nectar ware — kleine vruchtenkramen en prachtige, luchtig gebouwde landhuizen met vriendelijke tuinen en waranda's — ziedaar den eersten aanblik, den eersten indruk van Batavia, en de lezer zal wel kunnen begrijpen, dat zich dit alles niet met één' blik laat overzien.

De stad is overigens *zóó* ontzettend uitgestrekt, dat men noodzakelijk rijtuig gebruiken moet, ook al werd men daartoe niet reeds door de hitte gedwongen. Daar komt nog bij, dat de vreemdelingen gewoonlijk de grootste angst medebrengen voor het als verpestend uitgekreten klimaat van Batavia. In het kort, ik had geen lust mij tegen de bestaande gewoonten te verzetten en nam ook in een rijtuig plaats, om mij naar het oord mijner bestemming — een aan de Kali-besar gelegen handelshuis — te doen brengen. Voor Batavia bezat ik geene aanbevelings-brieven.

De Heer Pandel ontving mij allervriendelijkst, maar zijne antwoorden op mijne vragen, naar de wijze, waarop men het best de binnenlanden konde bezoeken, luidden zeer troosteloos. Voetreizen in de eerste plaats waren onmogelijk; de bosschen ondoordringbaar, tenzij met behulp van een onbepaald getal koelies; togten te paard moeijelijk en in den heeten zonneschijn gevaarlijk, zoodat de Europeanen er zich zelden aan waagden; reizen met de post zeer gemakkelijk, maar zeer kostbaar (hierin stak voor mij het eenige gevaar); bovendien was het moeijelijk, daartoe de toestemming der Regering te verkrijgen. Dit waren de vooruitzigten, die hij mij opende. Ik werd er echter weinig door ontmoedigd. Overal, waar ik het binnenland wilde bezoeken, was ik tot hiertoe op zwarigheden gestuit, doch alleen bij mijn vertrek; op de plaats zelve vond ik ze gewoonlijk opgeheven, en zoo hoopte ik dan ook spoedig mijn wensch, om de binnenlanden van Java te doortrekken, vervuld te zien. De Heer Pandel beval mij het hôtel aan, waarin hij zelf woonde, en nog denzelfden middag reden kapitein Schmidt en ik naar Rijswijk om twee kamers te bespreken.

De rid was aangenaam en ging langs eene kleine, aan weêrszijden bedijkte rivier, die volkomen op een kanaal gelijkt, tusschen twee rijen

heerlijke lusthoven. Het frissche groen, dat hier zoo welig groeit; de waaijer en kokos-palmen; de statige waringins en tjemara's; de witte, zindelijke, door zuilen gesteunde gebouwen, die een vrij inzigt in de smaakvol gemeubelde kamers en salons toelaten; het bezige verkeer der arbeidende klassen, die hier alleen uit kleurlingen bestaan; de vele vruchtenverkoopers, met hun, na eene lange zeereis, zoo verleidelijken voorraad; de frissche koelte, bij snellen rid — dat alles maakte op mij een uiterst aangenamen indruk, en het ruime, elegante "Hôtel der Nederlanden" van den Heer Hogezand, met zijn' marmeren vloer, zijne spiegels en astraallampen, zijn schaduwrijk voorportaal en vriendelijke kamers, droeg, even als het nog vriendelijker gelaat dat ons ontving, niet weinig bij om dien indruk te versterken.

Deze dag werd echter tot een' rustdag bestemd, en wij bragten den avond zeer aangenaam door in het gezelschap van nog meer Duitschers, die eveneens het hôtel bewoonden.

Hier vond ik ook Duitsche dagbladen — de *Weser-* en de *Allgemeine Zeitung* — maar ik bespaarde mij de smart, tijdingen uit Duitschland te lezen, tot later; ik wilde er den eersten dag van mijn verblijf op Java niet meê bederven. Maar ook brieven uit Duitschland vond ik, wel oud, van Februarij, maar toch van de mijnen, en zoo werd de dag mijner aankomst tot een' waren feestdag.

Dingsdag, den 11^{den} November, haalde ik mijn goed van boord der "Wilhelmine" af, en rigtte mij te Batavia wat huisselijker in. Het speet mij bijna, het oude schip te moeten verlaten; mijn verblijf er op was zóó lang en zóó aangenaam geweest, dat het mij bijkans scheen alsof ik een hartelijk vriend vaarwel zeide, toen ik de valreep afsteeg. In den gezagvoerder der "Wilhelmine" had ik werkelijk een' hartelijk vriend gevonden, en ik verheugde er mij nu maar in nog eenigen tijd met hem te Batavia te kunnen zamen zijn.

Ook den volgenden dag werd er niet veel uitgevoerd — alles was mij nog te vreemd en moest mij eerst wat bekender worden. Het geheele leven in de stad was mij nog te nieuw, te ongewoon, ja ik zou bijkans zeggen te rijk en te weelderig, dan dat ik er mij dadelijk in zou hebben kunnen schikken. Ware het een kamp in het woud geweest, met eene

eenvoudige wollen deken tot beschutting tegen regen en koude, en een stuk koud vleesch tot avondmaal en ontbijt, ik zou er eer weder aan gewend zijn; maar in de ontelbare zoete en zure, heete en koude spijzen, in de gecompliceerde bediening met God weet hoeveel paar messen en vorken, met glazen en servetten, in de onophoudelijke verwisseling van borden door de onverschillige Maleijers, die iemand de lekkerste beet onder den neus weghaalden, wanneer men het eigen bord slechts een oogenblik uit het oog verloor of uit de handen liet — in dat alles kon ik mij moeijelijk vinden; de vreemde spraak der potsierlijk uitziende *kellners* nog daargelaten, die aan alles een' bijzonderen naam wisten te geven. Men zal begrijpen, dat mij het *ensemble* in de eerste dagen niet zóó *comfortable* toescheen als het eigenlijk in werkelijkheid was. Ik gewende er echter zeer spoedig aan. Trouwens, aan het betere gewent de mensch meestal vlug en leert zelfs in korten tijd de geheimzinnige Maleische benamingen voor kippen en vleesch, brood, vruchten en kruiden.

Wonderlijk klinkt overigens het Maleisch, vooral aan zulke tafels, waar een aantal zaken voorkomen, die in geen enkel Maleisch woordenboek te vinden zijn, die de Maleijer vóór zijn verkeer met de Europeanen ook volstrekt niet kende en waarvan hij de benaming derhalve natuurlijk van hen moest overnemen. De meeste benamingen luiden Portugeesch of Spaansch en Hollandsch, en ik moest somtijds luid lagchen, wanneer ik de gasten aan een' der opmerkzame en ernstige Maleijers hoorde vragen: *kassi bottel bier sama korktrek* — *kassi fricadellen*, enz. Het gekste woord van allen echter, 't welk ik nooit met een ernstig gelaat kon uitspreken, was het geheel Maleisch gewordene *snapang*. De lezer vraagt, wat dat beduidt? *Geweer*, naar het Hollandsche *snaphaan*, in het Maleisch overgenomen. Zulk een *snapang* is werkelijk om iemand omver te doen vallen.

Onaangenaam klonk mij in den aanvang het eeuwigdurend geroep om *api* (vuur), wanneer iemand zich niet de moeite wilde geven, zijn' sigaar aan dien van zijn buurman of aan het vóór hem geplaatste licht aan te steken, en liever den jongen met de waarlijk vestaalsche lont uit den versten hoek van het vertrek tot zich riep. Het *api* wordt gewoonlijk sterk door den neus en op streng gebiedenden toon geroepen. In het eerst geloofde ik dat mijn tegenzin in deze fatale gewoonte langzamerhand verdwijnen zou;

maar hij nam integendeel meer en meer toe, en ik eindigde zelfs met mij een eigen vuur-gereedschap aan te schaffen, om geen gevaar te loopen van mij zelf aan een zoo hatelijk gebruik schuldig te maken.

Het leven in Batavia is overigens, gelijk men zich gemakkelijk kan voorstellen, zeer kostbaar; en dat moge onverschillig zijn, wanneer de verdiensten in gelijke verhouding tot de uitgaven staan; waar dit echter niet het geval is en er voortdurend uitgegeven en volstrekt niets ontvangen wordt, wee daar de beurs! Het leven in een hôtel kost dagelijks vijf gulden (dit is de vaste prijs in alle hôtels; slechts het "Amsterdamsche" moet die sedert kort op vier gesteld hebben); daarbij mag men, wil men den prijs niet verhoogen, geen druppel wijn drinken of zich aan andere buitensporigheden schuldig maken. Elke huurkoets, hoe kort men die gebruike, kost drie gulden; daarvoor kan men er dan echter ook zeven uren lang genot van hebben; alleen vorderen de zwakke paarden veel toegevendheid en de koetsier een drinkgeld, of hier veeleer, zonderling genoeg, een "eet-"geld," *presentie ketjil poer makanan.* De Maleijer is bijzonder matig en ik kan mij niet herinneren er ooit een beschonken te hebben gezien. Heeft men dus de koets van 's morgens vroeg in gebruik en moet men 's avonds nog eens uitrijden, dan heeft men op nieuw, zonder morren, drie gulden te betalen. De bewassching komt, in verhouding, niet duur uit; men betaalt tien duiten (waarvan 120 op een' gulden gaan) per stuk; maar men moet er ook zooveel te meer gebruik van maken, daar het iets zeer gewoons is zich tweemaal per dag van het hoofd tot de voeten te verschoonen.

In ieder hôtel zijn afzonderlijke boden ten nutte der gasten. Gemakkelijk weet de Hollander het zich te maken, dat moet gezegd worden, en het meest blinkt zeker dat vermogen uit in zijne morgenkleeding, waarin hij, indien hem geene bezigheden in de stad roepen, den geheelen dag tot het middagmaal (des avonds van 5 tot 8 uur) doorbrengt. Zij bestaat in eene eenvoudige kabaja en eene slaapbroek, beide ruim en van ligt, gewoonlijk wit, katoen; de broek meest van bonte, vaak inlandsche stof, de kabaja van voren open als eene kamerjapon, maar zeer kort. Des avonds wordt groot toilet gemaakt; men schijnt daaraan ook in de hôtels veel te hechten. Heeft men des morgens iets te doen waarvoor men zich na het eerste ontbijt moet aankleeden, dan steekt men zich na het tweede bepaald

weder in zijne morgen-kleeding, houdt zijne *siesta*, gebruikt een bad en maakt zich "lekker" voor het middageten, gelijk men het noemt.

Ik maak hier van deze kleinigheden gewag, omdat ze karakteristiek zijn en meest geschikt om den Europeaan een denkbeeld van het tropische leven dezer eiland-bewoners te geven.

De bedienden bestaan alleen uit inlanders, en men gebruikt er hier een zeer groot aantal, hoewel dan ook nog niet zoo veel als in Britsch-Indië. Geen blanke verrigt ook maar het geringste werk in persoon, en dit strekt zich, gelijk ik het reeds bij het *api*-roepen opmerkte, tot de nietigste kleinigheden uit, waaraan vreemdelingen maar al te spoedig schijnen toe te geven. Men roept een' bediende toe, een stoel aan de op twee schreden afstands verwijderde tafel, waarbij men staat, te plaatsen, en de arme drommel moet misschien vijftig stappen heen en weêr daarvoor maken. Zoo gaat het algemeen, en de vreemdeling verraadt zich dadelijk door die nietige moeiten zelf te doen. Ik heb mij daar echter weinig aan gestoord.

Maar genoeg van het logements-leven; alleen dit nog, dat ik het in 't hôtel der Nederlanden, bij uitmuntende kost en zeer voorkomende bediening, zoo goed had als het in een logement mogelijk is.

De vruchten van Java zijn wereldberoemd, ongelukkig trof ik echter niet het beste saizoen er voor, want de *mangistan*, algemeen de lekkerste van allen geacht, was nog lang niet rijp, en zelfs de *doerian* kwam nog zeldzaam ter markt. Andere, zoo als b. v. de *ramboetan*, en God weet hoe ze meer heeten! zag ik in het geheel niet.

Het algemeenst en overvloedigst is de *ananas*. Wij reden eens des morgens naar eene der gewoonlijk best voorziene markten, en ik kan gerust zeggen dat ik in heel mijn leven niet zoo veel ananassen bijeen heb gezien als hier. Zij stonden in piramides van 5 à 6 voet hoog opgestapeld; het grondvlak vormen een 40, in een kring gelegd, en zoo al hooger en hooger tot de laatste, die den top vormt. Er moeten wel 400 en meer ananassen op zulk eene piramide gaan, en op menige plek stonden er zoo 20 à 25 naast elkander.

Natuurlijk worden zij voor een' spotprijs verkocht, en eer ik Batavia verliet, kon men zoo veel ananassen als men maar hebben wilde, à 3 duiten per stuk koopen. Ik heb er mij dan ook regt aan te goed gedaan. Vol-

gens sommigen zijn ze ongezond, volgens anderen juist het tegendeel; zóó veel weet ik, dat *ik* er mij bijzonder wel bij heb bevonden, schoon ik er dagelijks minstens twee gebruikte. Jammer, dat men ze in het geheel niet bewaren kan.

Eene merkwaardige vrucht is de *doerian-appel*, of *doerian*, gelijk men haar gewoonlijk noemt. Zij is langwerpig rond en heeft stekels of bulten. Na de *ananas* was mij de zoogenaamde *boewa-avokaat*, de "brazilische boter-"vrucht," het liefst. Zij ziet er uit als eene groote, groene perzik, en is van binnen week en geelachtig gekleurd. Deze vrucht schijnt, met méer andere, uit Brazilië naar hier te zijn overgeplant. Daartoe behoort ook de "meisjes-appel" (*boea nonna*), die bij de Engelschen "custard-apple" heet, de tappo-tappo der zuidzee-eilanders, eene heerlijke, eveneens roomachtige vrucht. Ook de *papaja*, naar ik meen evenzeer uit Brazilië afkomstig, wordt hier algemeen gevonden.

Eene het land uitsluitend eigene vrucht is de zoogenaamde *nangka*. Zij groeit tot eene verbazende grootte, en wordt zóó zwaar, dat de natuur haar als het ware vóórbestemd heeft om aan den stam zelf uit te schieten, daar geen kleine vrucht-tak haar zou kunnen dragen. De vrucht is groenachtig en de schil onregelmatig, vaak 2 voet lang en 10 à 12 duim dik, en van zulk gewigt, dat de inboorlingen, tegen dat zij rijp wordt, kleine, van kokos-bladeren gevlochten korfjes er onder hangen, om ze daarin op te vangen, daar zij anders, op den grond vallende, in duizend stukken zouden barsten.

Eene zelfde soort van vrucht, althans wat het uitwendige betreft, is de zoogenaamde van Brazilië afkomstige *zuurzak*, door de Maleijers *nangka wolanda* geheeten (want al wat buiten hun land ligt is *wolanda*, Hollandsch). Ook de *manga* is eene der hoofd-vruchten van het land, bijzonder zoet en vet, maar heeft mij een' te terpentijn-achtigen smaak, gelijk over het algemeen alle echt Javaansche vruchten een' vrij scherpen bijsmaak hebben, hetgeen de Maleijers en ook zeer vele Europeanen bijzonder lekker schijnen te vinden.

Laat mij niet vergeten ook de *pompelmoes* te noemen. Dit is eigenlijk een reusachtige oranje-appel, ongeveer viermaal zoo groot als een gewone appel, maar anders even zoo gevormd en ingedeeld als deze; ook de smaak

is eenerlei, slechts minder sappig. Desniettemin behoort zij tot de lekkerste vruchten, en heeft ons vooral op onze zee-reis reeds groot genot bereid, want, goed gedekt, kan zij maanden lang op zee bewaard blijven.

De *banaan* of *pisang* behoort mede tot de alledaagsche vruchten, is echter van allen, zoo niet de lekkerste, dan toch zeker de gezondste, en kan geacht worden onder de vruchten te zijn wat het brood is onder de levensmiddelen in het algemeen; al eet men er nog zoo veel van, men zal er nimmer tegenzin in krijgen.

Maar daar ik juist van brood spreek, valt mij ook de *broodvrucht* weder in, waarvan men op Java niets te hooren of te zien krijgt, terwijl de Zuidzee-eilanders er eenig en alleen van leven. De boom groeit hier wel, zelfs in het wilde, maar van de vruchten maakt niemand gebruik. De inboorlingen vermoeijen zich liever met in het zweet huns aanschijns de rijstvelden te bebouwen; geen hunner eet van de broodvrucht; ik heb er zelfs geen enkele maal iets van aan de markt gezien.

De Chinezen vooral, maar ook de inboorlingen, houden zeer veel van het binnenste gedeelte der *lotus-bloem.* De vruchten er van zijn niet ongelijk aan die der papaver, alleen van boven plat, en smaken van binnen nootachtig.

Er landden omstreeks dezen tijd verscheidene naar Duitschland en Engeland en zeer vele naar Holland bestemde schepen ter reede van Batavia; aanvankelijk had ik wel het voornemen, van hier naar de Kaap de Goede Hoop te vertrekken en vervolgens door de Roode zee naar Egijpte over te steken, maar daarmede zou ik zeer veel tijd verliezen, en de laatste brief, dien ik hier bij mijne aankomst uit Duitschland gevonden had, wekte mijn verlangen naar het vaderland en naar de mijnen in zóó sterke mate op, dat ik plotseling besloot van hier regelregt naar Duitschland terug te keeren en mijne verdere reizen op te geven. Ik had lang genoeg in de wijde wereld omgezworven en het werd tijd weder eens aan de mijnen te denken.

Met dit besluit kwam ik tot rust; het was mij eensklaps als of alle doorgestane vermoeijenissen en gevaren, al de smart des scheidens en het treurige gevoel der eenzaamheid ver achter mij lag en als of ik van nu aan een nieuw en toch zoo oud en heerlijk leven tegemoet vloog.

Met te meer ijver ging ik mij nu bezig houden, om, gedurende mijn verblijf op Java, nog zooveel van dit land te zien als in een' korten tijd mogelijk was, en ik deed te dien einde de noodige stappen om in het bezit van een' pas voor de binnenlanden te geraken. Hier stuitte ik echter op veel meer moeijelijkheden dan ik verwacht had, en zag reeds eene van de profetiën van den Heer Pandel vervuld; zelfs weigerde mij de assistent-resident op hoogen toon een' pas naar Buitenzorg, de naaste provincie, werwaarts anders alle in Batavia verblijf houdende vreemdelingen zonder pas kunnen vertrekken. Gelijk ik over het algemeen van de Duitschers in Batavia de hartelijkste bejegening heb ondervonden, zoo verschafte mij ook nu eindelijk een Duitscher, de Heer Wilmanns, na veel heen en weder loopen, een paspoort, waarbij hij zich zelf borg voor mij stellen moest. In Buitenzorg, waar zich de Hertog Bernhard van Saksen-Weimar ophield, hoopte ik, door diens bemiddeling, wel verder geholpen te worden.

Zóóver gevorderd, zag ik naar eene gelegenheid om, om naar Buitenzorg te komen. De plaats is ongeveer 39 palen ver verwijderd; er staat een paal bij elke mijl, die volgens mijne berekening niet geheel eene Engelsche mijl lang is, te weten de afstand van den eenen paal tot den anderen, en niet soms de palen zelve. Gewoonlijk wordt hier met postpaarden gereisd; dit is echter uitermate kostbaar, daar men tot elken paal anderhalven gulden betaalt. Naar Buitenzorg-zelf vertrekt echter ook 3 maal 's weeks een postwagen, die voor slechts 10½ gulden per persoon rijdt; hiervan besloot ik gebruik te maken en dan te zien hoe ik verder kwam.

Tot hiertoe was ik mijn goed gesternte voortdurend gevolgd, en dit had mij zoo uitmuntend geleid, dat ik alle reden had er ook verder onbepaald vertrouwen in te stellen.

II. HET CHINESCHE KAMP.

Iets dat den vreemdeling op Java dadelijk in het oog valt, is de menigte der Chinezen, die als kramers door de straten trekken, in kleine winkeltjes zitten, in openbare werkplaatsen hameren, vijlen, kleederen maken en schoenen lappen, of ook wel, rijk getooid in hunne nationale kleederdragt, in

hunne cabrioletten, met Maleische koetsiers en bedienden, door de straten rijden. Deze nationale kleeding is overigens bij hen geenszins eene nationale deugd, waarvan zij zich niet zouden willen ontslaan, maar de Hollandsche regering heeft verlangd, dat zij die zouden blijven dragen. Eenige jaren geleden poogden zij zich te Europiseren, maar het werd hun niet toegestaan; de Europeanen hebben zich rok en kuif als uitsluitende voorregten voorbehouden.

De Chinezen zijn door de geheele stad verspreid, althans wat de arbeidende klasse onder hen betreft: men ontmoet ze, waar, door het ongezond klimaat, geen Europeaan het uithouden kan; maar hun hoofdzetel hebben zij in het zoogenaamde Chinesche kamp, dat uitsluitend door hen bewoond wordt en veel overeenkomst met een' bijënkorf heeft. Zoo spoedig men slechts de Kali-besar verlaat en de brug overgaat, beginnen de Chinesche winkelhuizen. Digt opeengedrongen in kleine lage vuile winkeltjes, ziet men de kooplieden zitten, ieder met zijn afgodsbeeld, met lampen en wierookvaten. Bijzondere gedeelten van dit kwartier zijn aan bijzondere handwerken gewijd. In een gedeelte vindt men de verwers, in een ander de verlakkers, hier de mandemakers, daar de smeden, ginds de timmerlieden, enz. De schoen- en kleedermakers alleen, zijn, even als de bij de Chinezen eene belangrijke rol spelende vuurwerkmakers, allerwege verspreid, omdat zij aan hunne werkplaats gewoonlijk een winkeltje verbinden.

In deze winkels vindt men alles wat zich slechts denken laat; ook zijn de Chinezen, een paar Europesche winkeliers in de stad-zelf uitgenomen, de eenige kleinhandelaars, kramers, e.z.v. Ligte en zware goederen, ijzer en mandewerk, mode-artikelen, regen- en zonneschermen, tabak en thee, medicijnen en drogerijen — alles ziet men bont dooreengemengd. Op gelijke wijze doorkruisen elkander de hoekige, naauwe straten, overal met morsige goten doorsneden en alle elkander uiterlijk zóó gelijk, dat de vreemdeling er ligt in kan verdwalen. Daartusschen wemelt en woelt een vlijtig, onvermoeid volk, dat van den vroegen morgen tot den laten avond in dit wonderlijk gedeelte der stad aan den arbeid blijft.

De Chinezen zijn stellig het meest industrieele volk dat ik ooit gezien heb. Zij hebben, wat hun handel en handelwijze betreft, bijzonder veel overeenkomst met onze Europesche Joden. Een Chinesche marskramer is niet van zijn stuk te brengen, en wie hem eenmaal een bod gedaan heeft,

moet ook van hem koopen. Daarbij komt, dat zij geweldig overvragen; het is zeer gevaarlijk ook maar de helft van het gevorderde te bieden, want de bieder stelt zich er aan bloot, op eens in het bezit te geraken eener zaak, die hij nog voor weinige oogenblikken volstrekt geen plan had om te koopen. Ik heb dingen, die ik niet wilde hebben en waarop ik alleen bood om wat vrijer in den winkel rond te kunnen kijken, voor een derde van den gevraagden prijs goedschiks moeten medenemen, en geloof dat ik nog ben afgezet.

Zij zien tegen geene moeite op om hunne waar aan den man te brengen en zwerven met hunne lasten tot in de meest verwijderde gedeelten der stad. Boven onze Joden hebben zij dit vooruit, dat zij niet tegen zwaren handenarbeid opzien, en, waar zij met hunnen handel niet kunnen rondkomen, met even veel ijver en geduld naar hamer en aanbeeld, naald en draad grijpen en eene bekwaamheid ontwikkelen, welke zeker door geen volk ter wereld wordt overtroffen. Dat kan van den Jood, vooral van den Duitschen, niet gezegd worden. Op het schip, waarmede ik voor het eerst de overtogt naar Amerika deed, bevond zich een groot aantal Joodsche landverhuizers, waarvan de meesten in Duitschland een handwerk hadden geleerd, 't welk hun in Amerika gemakkelijk een middel van bestaan had kunnen verschaffen; maar ik weet van die allen geen enkele, die niet liever, in plaats van zijn handwerk uit te oefenen, van de eerste zich aanbiedende gelegenheid zal hebben gebruik gemaakt om zijn' schacher-handel te drijven. Zij getroosten zich daarvoor alle moeite, dat moet men hun tot hunne eer nageven, en ik heb er menigeen ontmoet, die liever met een' zwaren buidel op den rug het land omzwierf, dan den gemakkelijksten arbeid te verrigten en af te zien van het onwederstaanbaar uitlokkend "profijtje."

Er lag mij bijzonder veel aan gelegen, in het verblijf der Chinezen eenige nationale curiositeiten te ontdekken, maar in hunne winkels vond men gewoonlijk niets minder dan Chinesche goederen. Het meeste bestond uit zaken, die uit Europa waren ingevoerd: porceleinen figuren, waaijers, doeken, kastjes, lithographieën, katoenen en andere kleinigheden; zelfs *Eisele* en *Beisele* stonden in een' dezer Chinesche winkels, omringd van Chinesche waaijers, theekistjes en doosjes met Oost-Indische inkt. Het gekste van de zaak was, dat zij den Chinees, die ze met welgevallen beschouwde, niet onbe-

kend waren; op mijne schijnbaar onschuldige vraag naar hen, antwoordde hij vriendelijk — *Eisele* en *Beisele:* "Bagoes," voegde hij er nog aanbevelend bij. Chineesch aardewerk, thee, inkt, papier, waaijers, wit blanketsel en eenige Chinesche huismiddeltjes, is alles wat men werkelijk *echt* in deze winkels kan bekomen; al het overige is Europeesch of op Java zelf gemaakt.

Belangrijk moesten voor een' vreemdeling de Chineesche *bazar*- of markt-avonden zijn, en een der jonge Duitschers te Batavia was zoo vriendelijk mij daarheen te geleiden, daar ik in het begin nog niet genoeg bekend was om zelf mijn' weg des nachts in den doolhof van straten te vinden. Wij reden ongeveer te 9 uur van het hôtel af en lieten het rijtuig in het Chinesche kamp stilhouden, van waar ons reeds woeste, luidruchtige muzijk, gezang en geschreeuw, cimbaal-, pauken en gong-slagen en het wonderlijk gekras der spelenden te gemoet klonk. Midden op de marktplaats was een hoog, overdekt vierkant van bamboes opgerigt: eene soort van groote, opene duiventil, die door eenige vlammende olie-lampen — schalen met olie gevuld, waarin breede pitten flikkerden — verlicht werd. Het orkest, een wonderlijke hoop spektakel-makers, zat er midden in; aan de zijwanden van het tooneel, dat van geene coulissen, maar enkel achteraan van twee uitgangen voorzien was, en op het tooneel zelf, stonden eene soort van tafel of altaar en een paar kasten met oude costumes, waaruit de tooneelspelers, met den rug naar het publiek gewend en vaak nog altoos in den geest hunner laatste oratie met de handen doorschermend, onder de vertooning zelve hunne kleederen verwisselden — eene allerbelangrijkste tijdbesparing, die op het Duitsche tooneel, waar vooral de dames zoo onfatsoenlijk veel tijd tot verkleeden gebruiken, inderdaad navolging verdiende.

De tusschenruimte tusschen de muzikanten, de wanden van het schouwtooneel, de achtergrond en de lampen werd aangevuld door eene bewonderende menigte, meest jonge lieden, die gedeeltelijk tegen het paalwerk was opgeklommen om het volle genot der zelfs nog in de verte oorverdoovende muzijk en van het barbaarsch geschreeuw meer van nabij te smaken.

De tooneelspelers, van wien ik tot op dit oogenblik niet weet of het mannen of vrouwen waren (de gestalten verrieden het eerste, de stemmen het laatste geslacht) figureerden in oud-Chinesche en Tartaarsche kleederdragt op de planken, sloegen met stokken en houten zwaarden op vervaar-

lijke wijze om zich heen en schreeuwden elkander daarbij de grofste dwaasheden in het oor, en dat met eene stem alsof zij den Niagara-val hadden te overbrullen. Bijna allen waren wit geblanket, en hunne voornaamste kunst scheen te bestaan in eene voortdurende verdraaijing der armen en in de poging om geen enkel deel van hun ligchaam een oogenblik in rust te houden. Men kreeg de zeeziekte door die wonderlijke gedaanten, waaraan geen geslacht noch vorm was te onderscheiden, zonder ophouden als dronken lieden om zich heen te zien draaijen; en de muzijk — o, God Apollo vergeve mij de uitdrukking! — diende waarlijk niet om iemand weder tot zich zelven te brengen.

Eene eigenaardige beweging, welke ik in alle Maleische dansen terugvond, maken zij met de opene handen, die zij zoover mogelijk terugdraaijen, waarbij zij het handgewricht en de armen op alle mogelijke wijzen trachten te verwringen. Ik had mij, als beschaafd Europeaan, eigenlijk het minst over deze onnatuurlijke bewegingen moeten verwonderen, daar zij op onze eigene tooneelen evenzeer en dikwijls nog meer thuis zijn. Wie eenmaal een Duitsch ballet gezien en daarbij opgemerkt heeft hoe de vriendelijk lagchende danseressen en dansers hunne voeten buigen en verdraaijen, op de teenen staan en de beenen dan 45° in de lucht vooruitsteken, zal toch zeker bij eene eenigzins verkeerde beweging der hand van de Chinezen met onverschilligheid toezien.

Een bijzonder voordeel voor deze tooneelspelers is dit, dat zij geene gazverlichting gebruiken, daar deze menige vlek op de costumen zigtbaar zou gemaakt hebben. Maar de zon zelfs heeft hare vlekken, waarom dan ook niet een oude Chinesche rok? Bovendien kunnen de meer verwijderde toeschouwers daar niets van bespeuren, terwijl zij, die zich boven en in de digtste nabijheid van de tooneelspelers bevinden, het veel te druk hebben met de zorg om niet onder de slagen der altoos doorgeslingerde stokken en houten zwaarden te geraken, dan dat zij de kleederen aandachtig zouden kunnen opnemen. Deze voortdurende schermutseling schijnt hare bijzonder uitlokkende zijde voor het publiek te hebben en houdt zeker den geest in eene aangename agitatie. Toch bleef ik liever beneden.

De dialogen, welke, onder al deze ligchaams-verdraaijingen door, natuurlijk in het Chineesch, gevoerd worden, schenen pikant te wezen; de Chinesche toeschouwers althans luisterden blijkbaar met veel belangstelling, en

vaak verkondigde een schaterend gelach, dat er een geestige zet was gedaan, waarop zij elkander dan met de glinsterende, lagchende, platte gezigten vol ijver overbragten wat een deel niet verstaan of nieuw aangekomenen nog niet gehoord hadden.

Het tooneel staat namelijk, gelijk ik boven reeds gezegd heb, geheel geïsoleerd en in de buitenlucht; entrée-geld wordt natuurlijk niet gevraagd of verlangd, want ieder, die de markt slechts even bezoekt, wordt als binnenkomende beschouwd. Ook zitplaatsen worden er niet gevonden; het volk, dat er rondslentert, blijft korter of langer naar het luidruchtig spektakel kijken, terwijl muzikanten en tooneelspelers onvermoeid bedacht blijven om het steeds afwisselend gehoor door eene reeks van onafgebrokene genietingen te boeijen.

Het orkest — om er den lezer eenig denkbeeld van te geven, want mij suizen de ooren nog als ik er aan terugdenk — bestaat uit een aantal metalen gongs, waarvan reeds éëne toereikend geweest zou zijn om eene gansche wijk doof te maken; uit een onbepaald getal violen, met een of twee snaren, bij welke aan geen harmonie gedacht wordt; uit een paar houten harmonika's, en eindelijk uit verschillende blokken hout en metaal, waartegen met alle denkbare voorwerpen zóó lang gestooten en geslagen wordt, tot zij muzijk maken *moeten*.

Bijkans even interessant als de tooneelspelers en muzikanten was voor mij het publiek, de langstaartige, kaalgeschorene, vergenoegde zonen van China, gedaanten, die wij in Europa slechts uit de plaatjes op theekisten kennen en die ik hier levend en lagchend om mij heen zag. O wat had ik er niet om gegeven, in dit oogenblik in staat te zijn geweest, alles wat mij omgaf, met bamboes-hutten en olie-vlammen, met tooneelspelers en muzikanten, met alle toeschouwers van boven en beneden — mijzelven natuurlijk uitgenomen — op sterk water te zetten, en het zóó, onverteerd, onveranderd, met heel zijne wonderlijke verlichting er bij, voor mijne Duitsche landgenooten op eens weder uit te pakken. Dit was intusschen een wensch, bij de vervulling waarvan ik zoowel door de kunstenaars als door het publiek zou zijn overstemd geworden; zelfs de vruchten- en rijstverkoopers, die overal rondliepen, zouden wij voor de eer bedankt hebben, en zoo moest ik dan het denkbeeld wel opgeven.

Van waar echter deze belangloosheid der tooneelspelers? Van waar dat niet het minste entrée-geld werd geëischt? Wie onderhield deze menschen? want dat zij mede onder de "vogelen des hemels" en de "leliën des velds" zouden zijn begrepen geweest, kon ik toch niet wel denken. Mijn leidsman loste mij spoedig het raadsel op, door mij in de nabijheid van eenige helder vlammende olie-lampen te brengen.

Wij naderden tot vijf of zes speel*tafels* kan ik juist niet zeggen, liever speel*matten*, waarvan eenige op den grond lagen uitgespreid en door digte scharen van Chinezen en Maleijers waren omringd. Een Chinees had deze speelbanken van de Indische Regering tot een' verbazend hoogen prijs gepacht, en moest nu natuurlijk al het mogelijke doen, om zijn geld, met eenig voordeel bovendien, weder uit de zakken zijner Heidensche en Mohammedaansche medemenschen te kloppen — dat was niet meer dan Christelijk. Het tooneel diende om een groot publiek te lokken, en dezelfde Chinees betaalde om die reden ook de kunstemakers, het tooneel en de verlichting, "ten beste van het publiek," uit zijn' eigen zak; terwijl hij natuurlijk op deze kosten bij de pacht ook rekening maakte.

In het begin verwonderde het mij, dat de pacht zoo hoog werd gesteld, daar ik grootendeels slechts met kopergeld zag spelen; maar nog niet lang had ik toegezien of ook papieren geld kwam aan de beurt, en ik bemerkte dat over het algemeen vrij hoog, ja, de geringe behoeften van zulk een matig volk in aanmerking genomen, razend hoog gespeeld werd. Tièn en twintig gulden werden op ééne kaart gezet en dikwijls kreeg men er honderd en meer op terug.

Gaarne had ik mij scherp tegen de Hollandsche Regering uitgelaten, dat zij door een zoo hatelijk middel aan de arme, reeds buitendien zoo verdrukte inboorlingen nog meer geld afperste — maar ik durfde het niet. Zoo lang nog zelfs in ons beschaafd Europa, in het hoog-ontwikkeld Duitschland, van waar zoo vele menschlievende zendelingen uitgaan om heidensche volken tot het christendom te brengen, de loterijen en hazard-spelen in zwang zijn en jaarlijks hunne wettige offers eischen, zoo lang heeft de Duitscher waarlijk het regt niet zich een dergelijk misbruik bij heidensche volken aan te trekken.

Ik meende in Californië reeds met alle mogelijke soorten van hazard-spelen kennis te hebben gemaakt, want de menigvuldigheid er van grenst daar waarlijk aan het ongeloofelijke; hier echter scheen men weder nieuwe on-

dersoorten te hebben, eenige van welke ik in het geheel niet begreep, terwijl andere met sommige onzer hazard-spelen tamelijk wel overeenkwamen. Ik onderscheidde er drie, welke het meest gespeeld werden. Een had veel overeenkomst met ons faro-spel. Elk der spelenden legt een klein pakje kaarten voor zich neder, waarvan hij er eenige trekt of uitzoekt en bezet. De Chinesche kaarten zijn van eene bijzondere soort, zeer klein, naauw derdehalf duim lang en naar verhouding vrij breed, zwart en rood, maar verder met zulke wonderlijke teekens bedekt, dat ik mij de moeite niet gaf om in de geheimenissen dezer hieroglyphen in te dringen. Het tweede spel voeren zij op daarvoor opzettelijk geweven vierkante matten uit, waarvan de verschillende hoeken hunne verschillende beteekenis hebben en diensvolgens bezet en betaald worden. Het schijnt hierbij veel dáárop aan te komen, welke gedeelten van het vierkant men bezet. Het derde spel wordt met eene soort van groote groene boonen gespeeld en heeft veel van ons "even of oneven." De bankier laat eerst inzetten, dan doet zijn bediende een handvol boonen in een' daartoe bestemden houten of aarden pot, en de eerste stort den inhoud vervolgens, met opgestroopte mouwen, opdat men aan geen bedrog kunne denken, op de mat uit, en telt de boonen, terwijl hij ze vier aan vier met onbegrijpelijke snelheid en handigheid op een hoopje haalt, en zoo voortgaat tot alle zijn opgehoopt en slechts de laatste beslissende een, twee, drie, of vier overblijven, waarbij de toeschouwers natuurlijk met eenen oogopslag kunnen waarnemen of de pot een even of oneven getal boonen heeft ingehouden. Het even getal is voor den bankier, het oneven voor de spelenden.

Eene even groote vaardigheid als bij het boonen-opstapelen, leggen de Chinezen bij het tellen van kopergeld aan den dag. Elke gulden bestaat uit honderdtwintig enkele- of zestig dubbele duiten, de eenige koperen munten. Natuurlijk tellen zij alleen op het gevoel af, en het zou eene Duitsche appelvrouw in de ziel goeddoen de koperen munten op zoo inderdaad tooverachtige wijze te zien vliegen. De Chinezen worden, wegens hunne handigheid om met geld om te gaan, door de Hollanders zeer dikwijls als kassiers gebruikt.

Het boonenspel en dat met de kaarten scheen van allen het meest geliefkoosde, althans het drukst bezocht te zijn.

Op deze zelfde bazar of markt vernam ik dat ook opium-huizen waren; maar wij konden er dien avond geen geopend vinden en ik moest het dus tot eene volgende gelegenheid uitstellen om ze te bezoeken.

Nog moet ik omtrent het Chinesche kamp eene eigenaardige bijzonderheid mededeelen, voor wier waarheid men mij instond; zij is deze: overal waar een huwbaar meisje in huis is, leggen de Chinezen een' grooten aarden pot op het van voren gewoonlijk wat vlak afloopend dak. De pot is rond en gelijkt op eene soort van bloempot — ook wil men dat de ligging nog nadere bijzonderheden aanduidt. Zoo veel is zeker, dat ik den pot op zeer vele huizen zag. Trouwt of sterft het meisje, dan wordt hij stukgeslagen. Vele van deze potten zien er oud uit, als waren zij reeds menig jaar aan weêr en wind blootgesteld geweest; uit velen zag men, niettegenstaande hunne omgekeerde stelling, bloeijende cactussen voortkomen, gelijk ook bij ons huislook op de daken groeit. Deze *oude* potten nu schenen mij geene bijzondere aanbeveling, en gaven in elk geval blijk — wanneer zij inderdaad als zulke hoogstgewigtige telegraphen in zaken van het hart te beschouwen waren — van eene opregtheid en eerlijkheid, gelijk wij ze in Duitschland, wanneer onder ons hetzelfde gebruik heerschte, bezwaarlijk terug zouden vinden. Ik ben vast overtuigd, dat men in Duitschland steeds middelen en wegen zou weten te vinden om de oude potten op bedekte wijze met nieuwere te verwisselen, en te zorgen dat er geen cactus of huislook in groeide.

Iets dergelijks bestaat, indien ik mij niet vergis, in Noorwegen, maar binnen in de huizen, waar men koperen ketels vindt opgehangen, wier getal zelfs bovendien op hoogst prozaïsche wijze het bedrag der huwelijksgift aanduidt. Welligt echter is dit slechts een sprookje.

III. EENE CHINESCHE BRUILOFT.

Later was ik zoo gelukkig eens een' Chineschen bruilofts-optogt te ontmoeten, die aantrekkelijk genoeg voor mij was om mij een uur lang in eene digt opeengedrongene menigte van langstaartige Chinezen te begeven, ten einde de bruid te kunnen zien, hetgeen mij na veel moeite en geduld dan ook gelukte.

Terwijl ik door eene der straten van het Chinesche kamp liep rond te slenteren, zag ik plotseling een' grooten optogt van menschen, aan welks hoofd opgeschikte Chinezen, met bontgekleurde lampen, roode linten en eene hoogst merkwaardige verzameling der wonderlijkste muzijk-instrumenten, gingen.

Daar dit gedeelte der straat juist zeer smerig was en ik niet zulke anderhalf duim dikke zolen als de Chinezen onder mijne voeten had, begon het wachten mij te vervelen, toen eindelijk het teeken tot vertrek gegeven werd en de trein zich in beweging stelde. Te gelijker tijd kwam een met roode pluimen, kwasten en allerlei andere versierselen getooide koets aanrollen, die zich alleen door hare levendige kleuren van onze gewone lijkkoetsen liet onderscheiden. Vijf minuten later verscheen de bruid, vergezeld van een aantal speelnoten — o dat mijne schoone lezeressen haar hadden kunnen zien! Want ik ben weinig tot het beschrijven van een toilet in staat, daar ik de onfatsoenlijke gewoonte heb de menschen altoos meer in de oogen dan op het kleed te zien, hetgeen in dit geval welligt te verschoonen was. Maar ik wil mijn best doen.

Zij droeg een bont en klein gebloemd zijden kleed, dat tot op de kleine, slechts bij oogenblikken zigtbare voetjes nederhing en van boven digt om den hals heensloot; de mouwen waren zóó wijd dat zij zelfs de handen geheel verborgen. Een tamelijk breede gordel met gouden gesp hield het gewaad te zamen gevoegd, dat eigenlijk meer van een' tabbaard dan van een kleed had. Talrijke snoeren van paarlen en edelgesteenten hingen haar om den hals en op de borst. Het merkwaardigst van alles echter was het hoofd; — zij had zich wit, of liever aschgraauw gekleurd, en ging met voortdurend nedergeslagen oogen (welke zij eerst na hare huwelijks-verbindtenis opslaan mag) en zeer kleine stapjes, waarbij zij nog door twee harer speelnooten ondersteund werd, naar de koets toe. Het haar was natuurlijk *à la Chinoise* gekapt; op dit kapsel droeg zij eene soort van diadeem in den vorm van eene kroon, waarvan zijden lintjes, van 3 à 5 duim lengte, nederhingen, met paarlen, koralen en bonten steentjes, misschien juweelen, aan het einde vastgehecht, die van alle zijden het hoofd omringden en dikwijls tegen elkander bengelden.

Voet voor voet bewoog zich de trein naar de niet ver verwijderde koets,

en intusschen begonnen de muzikanten, ieder naar zijn eigen smaak en trant, een lied te spelen, omtrent de melodie waarvan zij het welligt van te voren eens waren geworden, maar welks uitvoering, wat de naïveteit der harmonie betreft, alles overtrof wat ik tot hiertoe immer gehoord heb. De tweesnarige viool speelde eene hoofdrol bij dit schandaal, terwijl groote trommels en cimbalen, gongs en hakkeborden altoos juist op oogenblikken invielen, wanneer men ze het allerminst verwacht zou hebben. Ik had ik weet niet wat gegeven om deze toonen te kunnen stenograferen, ten einde er mijne muzikale lezers in Duitschland eenig denkbeeld van te kunnen geven.

Wat aan de beide jonge meisjes scheelde, die naast de bruid gingen, en waarvan de eene haar gedurig met een' waaijer bekoelde, terwijl de andere haar met een prachtvol zijden scherm voor de stralen der zon beschermde, weet ik niet; maar zij schudd'en zonder ophouden met het hoofd en schenen met de geheele zaak volstrekt niet in hun schik te zijn.

Op het oogenblik dat de bruid gereed stond de koets te bestijgen, of liever er in gedragen te worden, traden twee meisjes — waarschijnlijk van hare bloedverwanten — toe en hielden eene oude, althans reeds gebruikte, uit bamboes gevlochten zeef omgekeerd boven haar hoofd. De bruidegom, eene vrij magere, maar slanke en jeugdige gestalte, die er verlegen uitzag, volgde, en de stoet stelde zich, onder het razend gekras der violen en andere instrumenten, langzaam in beweging, om ook de buren het genot der bruiloftsmuzijk te doen smaken. Achteraan kwam nog eene groote menigte wagens — waarschijnlijk geestelijken en voorname personen — en al de verwanten der bruid, tot de kleinste kinderen toe.

Een blik, dien ik vooraf in de woning der bruid wierp, toonde mij daar de heiligen-beelden en afgoden feestelijk verlicht: haar *goede* geest zag er nog eens zoo dik en welgedaan uit; haar *booze*, met het donkergroene en toch goedhartige gezigt en de roode oogen, nog eens zoo listig en sluw, en op de tafel stonden allerlei confituren en ingemaakte lekkernijën, welke de Chinezen voortreffelijk te bereiden weten.

Voor de deur, of althans slechts weinige schreden verder, was eene wacht van drie Hollandsche soldaten geplaatst — waartoe? dat weten God en de drie soldaten alleen. Ik vergat er naar te vragen, daar zij, dadelijk toen de koets afreed, met hunne geweren vreedzaam in verschillende rigtingen

aftrokken. Zij stonden gedurende de plegtigheid in behoorlijke orde geschaard en behoorden voor mij mede tot de Chinesche geheimenissen.

Wat mij overigens aan de bruid — blijkbaar een jong meisje van voornamen stand — het meeste belang inboezemde, de voetjes namelijk, kreeg ik in het geheel niet of althans slechts zeer onvolledig te zien; alleen de spitse toppen der kleine breede schoenen kwamen dikwijls van onder het lange gewaad te voorschijn. Hare gezellinnen lieten ze zooveel te meer zien, maar bij dezen viel er niets bijzonders, niets Chineeschs, aan op te merken, althans voor Duitschers niet; zij hadden de gewone rijnlandsche maat. De voeten van den bruidegom bevielen mij het allerminst, want hij trad er mij, toen hij mij een oogenblik digt voorbij kwam, hevig meê op de teenen.

De menigte groeide intusschen gedurig meer aan en een aantal voetzoekers werden afgestoken, want de Chinezen zijn verzot op vuurwerk en laten geene gelegenheid voorbijgaan om een paar ponden kruid af te steken, zoodat ik dikwijls vrees voor brand koesterde. Toch moet deze zelden ontstaan, en dat is waarlijk gelukkig, want eene enkele vlam, zou, bij den geringsten wind, geheele kwartieren der stad in den asch kunnen leggen. Een werkelijke brand in het Chinesche kamp, opgepropt als het is met menschen en koopwaren, zou voorzeker eene vreesselijke verwoesting aanrigten.

IV. BUITENZORG.

Zaturdag, 15 November, reed de postkoets, met vier kleine, maar krachtige paarden bespannen, des morgens te 6 uur naar Buitenzorg af, en ik stond reeds tijdig gereed om het uur van vertrek niet te verzuimen. Mijn reisgoed bestond in een valies en mijn geweer; het laatste had ik niet zonder groote moeite met mij genomen, waarbij ik moest zweren het niet binnenslands te zullen verkoopen — het zag er verroest en oud genoeg uit — maar weder uit te voeren; men vreesde waarschijnlijk dat ik de Javanen ophitsen en van wapenen voorzien zou. Buitendien droeg ik in mijn' zak een Javaansch paspoort, dat alleen voor deze plaats en voor vijf dagen (de heen- en terugreis er onder begrepen) dienst konde doen. Slechts vijf dagen! — en dat gebeurde terwijl op het bureau te Batavia mijn Koninklijk Saksisch

paspoort lag, waarin de policie van Leipzig èlke burgerlijke en militaire overheid in den vreemde — het kon niet omvattender worden uitgedrukt — ten vriendelijkste verzocht mij *ongehinderd* te laten reizen en des noods ondersteuning en bescherming te verleenen! Welligt echter wilde de policie te Batavia mij niet in de, volgens Eugène Sue van wilde dieren krioelende binnenlanden laten reizen, opdat ik mij zelven niet ligtzinnig aan hare ondersteuning en bescherming onttrok. Hoe het ook zij, op het bepaalde uur stapte ik den postwagen in, en onder een "hoera" der voerlieden, die achterop sprongen en een heidensch leven maakten, reden de paarden in vollen galop af en vlogen meer dan zij liepen over den flinken, gladden straatweg.

De Javaansche postwagen is juist geen meesterstuk van sierlijkheid en gemak en ware mogelijk nog voor verbeteringen vatbaar; aan allen echter die, als ik, de vreesselijke herinnering aan de *Royal Mails* in Australië bij zich omdroegen, moest ze waarlijk als een van zephirs gedragen, uit ochtendkoelte en rozengeur geweven hemelwagen voorkomen. Het klinkt mogelijk dwaas, maar het is zoo: ik kon mij in het begin nog maar niet regt voorstellen, dat wij werkelijk geheel den tijd zoo gemakkelijk en ongestoord door zouden rijden; bijna bij iedere kromming van den weg, bij elke woning kwam de vrees bij mij op, dat eene nieuwe hoeveelheid reizigers, zonder verderen omslag, tusschen en op ons plaats nemen en het rijtuig tot in de onderste en bovenste hoeken vullen en opstoppen zoude. Dit gebeurde echter niet; elk behield zijne zitplaats ongestoord, en toen ik mij, nadat de eerste mijlen afgelegd waren, van die vrees verlost gevoelde, kon ik mij met een gerust hart aan de beschouwing wijden der heerlijke natuur, die ons omgaf.

Vooraf echter de korte beschrijving eener Javaansche postkoets, die waarlijk eenige vermelding verdient. De wagen telt zes zitplaatsen en is, als ik zeide, vrij gemakkelijk ingerigt; de Hollander trouwens neemt reeds uit eene soort van aangeboren instinct nooit in iets plaats, dat ongemakkelijk is. Vooraan eene enkele zitplaats voor den koetsier, met zijn' grooten, vergulden, schotelvormigen hoed, en achteraan een breede, lage opgang voor de voerlieden, die bij zoodanige gelegenheden medegaan en wier functiën ik nader beschrijven zal, als ik met den koetsier heb afgedaan. De wagen is natuurlijk aan alle zijden open, en slechts van lederen kappen voorzien, die nedergelaten worden, wanneer het regent.

De koetsier dan draagt den bovenvermelden, uit bamboes gevlochten, wel twee voet breeden, vlakken, ronden hoed, dien hij onder de kin heeft vastgebonden, eene korte naauwsluitende broek, een lang wit buis, en dikwijls bovendien nog een smalle *sarong*, welke ik later beschrijven zal, om de heupen. In de regterhand houdt hij eene lange zweep, in de linker de teugels. De wijze, *waarop* hij deze teugels voert, is merkwaardig. Hij heeft de hand geheel gevuld met de touwen waaruit zij bestaan, en, naar den schijn te oordeelen, zou hij op dezelfde wijs evengoed een span van drie of vier of zes paarden kunnen besturen. Ik heb ook nooit kunnen opmerken, dat hij een der beide dieren in het bijzonder aandreef of leidde, noch dat hij dit eenigzins poogde te doen; de paarden schijnen reeds te weten waarheen zij gaan, en de koetsier zit er misschien maar, omdat dit nu eenmaal zoo behoort. Dus oordeelden er althans mijne reisgezellen over, die mij voor het overige verzekerden, dat de koetsiers in de binnenlanden-zelve en in de bergstreken veel geschikter zijn.

De gewigtigste personen om de paarden wat aan te zetten, waarbij de koetsier zelf mij zeer passief voorkwam, waren de twee medegenomene half-naakte jongens, in korte onderbroeken en wijde buisjes, alles natuurlijk van katoen, en verder niets op het lijf dan den onmisbaren hoofddoek, zonder welken niemand van dit volk een' voet buiten de deur zet. In dien doek zijn hunne lange, fraaije, zwarte haren mede zaâmgebonden, zoodat het geheel als een stevige muts op het hoofd zit. Deze knapen staan, gelijk ik reeds zeide, achterop, en zetten de paarden, die in aanhoudenden galop voortsnellen, onder een hevig en onophoudelijk gebrul — eigenlijk gesteun en gebrom — aan, om in dien prijzenswaardigen rid te volharden. Dan zij staan niet enkel achterop, maar bij elke kromming van den straatweg, bij elke brug, bij elke hoogte, springen zij af, klappen met het korte zweepje, dat zij in de hand houden, en rennen vaak geheele enden naast de nu in volle woede voorthollende paarden door, waarmede zij zorgen steeds gelijken tred te houden. Eerst wanneer zij deze in vollen gang hebben gebragt, zoodat de arme, zweetende, blazende dieren onmogelijk harder kunnen loopen, springen zij weder achterop en gillen op nieuw van voren af aan.

De postweg door Java is voortreffelijk aangelegd. Dit is reeds voorlang geschied, onder een' der vroegere gouverneurs, die elk der Indische regen-

ten dwong den weg te herstellen, en alleen door zijne wreedheid en gestrengheid een zoo verbazend werk in deze woeste landstreek binnen zoo korten tijd kon doen voltooijen. In de bergachtige deelen wil men dat op sommige plaatsen de vorsten weigerden iets uit te voeren, dat hen zóó onmogelijk toescheen; maar hij dreigde hen op te hangen — moet er ook werkelijk eenigen van opgehangen hebben — en de straatweg ontstond.

Dat deze in zoo uitstekenden staat blijft, komt vooral hieruit voort, dat de Javaansche ossen-karren er volstrekt niet op mogen rijden; voor de laatsten is, digt er naast, een andere, bij regen-tijd slecht te berijden, weg aangelegd, waarop zij met hunne zware wagens langzaam voortzwoegen en het intusschen moeten aanzien hoe de trotsche blanken spoedig en gemakkelijk voorbijsnellen op den naburigen, door hun zweet tot stand gebragten weg. Maar zoo gaat het overal in de wereld.

De wegen zijn bij *palen* in gedeeld; ongeveer bij elke Engelsche mijl staat namelijk een wit geschilderde, 9 à 10 voet hooge paal, waarop het aantal mijlen, van Batavia af gerekend, te lezen staat. Deze palen moeten hunnen oorsprong hebben uit den tijd toen Java nog in het bezit der Engelschen was; mij zijn ze evenwel altoos voorgekomen op iets korteren afstand dan eene Engelsche mijl van elkander verwijderd te zijn.

Om de 5 of 6 palen komt men aan een zoogenaamden "post," groote stallen, waarin tegelijk de Regering en de Indische regent hunne paarden doen verblijven, en waar deze verwisseld worden. Midden op den straatweg staan, aan dezelfde plaatsen, nog andere lange, ongeveer 10 voet hooge en overdekte gebouwen, met een breed spoor in het midden en ingangen aan beide zijden, waarbinnen de verwisseling der paarden, indien het buiten regent, plaats kan hebben, en waar tevens voor de reizigers gelegenheid bestaat om een oogenblik af te stappen, om tegen de heete stralen der zon beschut te zijn.

Aan de posten tusschen Batavia en Buitenzorg, waar een aantal inboorlingen vruchten, rijst, gebak, eenige dranken en andere ververschingen te koop aanbieden, wemelt het bovendien van half en geheel naakte kinderen, die hier tegen de aankomst van elke postkoets bij menigte te zamen stroomen, om de koperen duiten op te vangen, die de passagiers, alleen om het genot te hebben deze kleine, vlugge schepsels er naar te zien grabbe-

len, gewoon zijn onder hen te strooijen. Bedelaars ziet men in het geheel niet, de blinden uitgenomen, die hier vrij talrijk zijn en, aan de hand eens kinds geleid, gewoonlijk stil aan den weg staan om het medelijden der reizigers op te wekken.

Maar nu de landstreek! — Het hart ging mij open, toen ik, overal door de nieuwheid mijner omgeving getroffen, op een koelen, helderen morgen pijlsnel door het wondervolle land reed. Boven mij wiegden de breede, trotsche bladeren der kokospalmen; de banaan-boomen fluisterden en ruischten om mij heen; de verschillende vruchten en bloemen ademden een' liefelijken geur uit, en de veelkleurige kelken der manga en pompelmoes schenen onder het digt en donker loof als met een' toovergloed omtogen. En diep onder het digt gebladert verholen, lagen de kleine, vriendelijke bamboes-hutten der inboorlingen, terwijl slanke, bruine gedaanten zich, als droomend, met langzamen tred tusschen de palmen bewogen.

Vele inwoners van Batavia zullen zich welligt — ondersteld dat deze regelen hun ooit onder de oogen komen — vrolijk maken over hetgeen zij misschien de overdrevene voorstelling van zeer alledaagsche en gewone zaken zullen noemen. Maar voor alles verzoek ik hen wel te bedenken, dat ik eerst voor korten tijd Australië verlaten had en bovendien uit een geheel ander oogpunt dan zij de Javanen, te midden der oneindige schatten van hun geboortegrond, gadesloeg. Ik beschouw ze geenszins als lastdieren, alleen geschikt om voor de blanken te zwoegen en dezen in hunne gemakzucht tegemoet te komen; maar als menschen, die God zoo hartelijk moet hebben liefgehad, dat Hij hun deze heerlijke, bijna fabelachtig-schoone landstreek tot woonplaats schonk. De verbazende vruchtbaarheid van den grond, die hen van zelf alles aanbiedt, wat zij in den hun van God aangewezen stand slechts verlangen konden, is een zwijgend, maar geweldig welsprekend verwijt voor de blanken, die hen tot harden en voor dit klimaat geheel ongeschikten arbeid hebben gedwongen. Zegt men dit echter aan een' Hollander, dan werpt hij er tegen in, dat de inlanders het vroeger onder hunne eigene vorsten even slecht hadden en welligt nog harder dienstbaarheid moesten verduren dan thans. Ik ben bereid het te gelooven; maar zij dienden toen toch hunne *eigene* opperhoofden, uit hun eigen stam en bloed, terwijl zij bovendien altijd het vooruitzigt behielden op eene verbetering van hun' toestand.

In welke opzigten al de arme wilde volksstammen, die over de aarde verspreid zijn, zoo zwaar misdreven en gezondigd hebben, dat zij plotseling met Europesche overheerschers en wereldlijke en geestelijke onderdrukkers gestraft moesten worden, is mij een raadsel. Is het ook omdat de drukpers en de stoomkracht bij hen nog niet uitgevonden zijn, of omdat zij geene pasteijen en kunstig bereidde *ragouts* eten, of welligt — dit is wel het waarschijnlijkste — omdat zij nog altoos geen *frac* dragen? Wat er ook van zij, onze philantropen schijnen het doel der aardsche cultuur niet hierin te zoeken, dat ieder *mensch* gelukkig zij, maar dáárin dat elke *akker* bebouwd worde — en in dien zin handelen zij.

't Is echter in het minst mijne bedoeling niet, de Hollanders te verwijten dat zij de inboorlingen harder behandelen, dan in andere koloniën het geval is; verre van daar. Integendeel, in alle landen, welke ik tot hiertoe doorreisde, heb ik nog geene beter en doelmatiger aangelegde kolonie aangetroffen. De inlanders worden nimmer door slagen tot den arbeid gedwongen, maar werken rustig aan hunne niet zeer zware dagtaak voort, en vergeten daarbij zelfs hun eigen gemak niet geheel.

Nergens had ik zoo goede gelegenheid om dit op te merken, als op den straatweg, waar ik de voor de Regering arbeidende daglooners bezig zag met kleine, ligte vrachten van klei en steen aan te voeren, en die er wel voor zorgden, dat zij zich dit werk niet te zwaar maakten. Geen slavendrijver stond er bij, om hen met zweepslagen en scheldwoorden tot werken aan te zetten, gelijk in het "vrije" Noord-Amerika, waarvan God spoedig den vloek der slavernij wegneme! Hier ter plaatse scheen het er maar op aan te komen, dat de arbeid *gedaan* werd, en de ambtenaren stonden daarvoor voldoende tijdruimte toe. De Javanen overwerken zich niet.

En dan is er nog één opzigt, waarin ik de Hollanders zeer ver boven alle overige volkeren stel: ik bedoel de verdraagzame en verstandige vrijheid van godsdienst, welke zij aan de volken vergunnen, waarover zij heerschappij voeren. Zij vallen hen niet met de Godheid lastig, maar laten het aan hen zelven over, zich met den Almagtige te verstaan, zonder Wiens wil trouwens geen muschje ter aarde valt.

Zoo lang men digt in de nabijheid van Batavia is, wordt de blik door aan weêrszijden van den weg gelegene buitenplaatsen, met hun vriendelijk

voorkomen en schaduwrijk geboomte, of bamboes-hutten, met hunne palmen, vrucht- en sirietuinen, begrensd; iets verder opent zich plotseling het land aan beide zijden, en terwijl op den achtergrond de vulkanen, die den ruggegraat van Java vormen, in steeds duidelijker omtrekken oprijzen, breiden zich, zoo ver het oog kan reiken, regelmatig verdeelde, onder water of droogstaande rijstvelden uit, en vertoonen in een' oogopslag het belangrijkst levensmiddel van het land.

De rijst is voor Indië's bewoners hetzelfde wat de broodvrucht den zuidzee-eilander, de tarro-wortel den bewoner der Sandwich-eilanden of de aardappel den Ier is, en ik geloof haast dat een Javaan zich het leven even moeijelijk zonder rijst, als een onzer salet-jonkers het zich zonder glacé-handschoenen zou kunnen denken. Deze velden geven aan de landstreek een geheel bijzonder voorkomen; met hunne vierhoekige afdeelingen van gelijke grootte, met den smallen, ongeveer een voet hoogen rand, die er om heen loopt ten einde het ingevoerde water er binnen te houden, en met hunne trapsgewijze *étages*, zou men ze op eenigen afstand voor eene partij te koop gebodene wafelen aanzien, en waarlijk lust krijgen er eens in te happen.

De waterleidingen zijn zeer kunstig aangelegd; zij vormen dan ook een voornaam vereischte tot het welslagen van deze cultuur. Men zou dikwijls zeggen dat het water weder naar den berg terugliep, zóó draait en wentelt zich de her- en derwaarts geleidde beek, en tot van de uiterste hoekjes wordt voor den bouw der nuttige vrucht partij getrokken. Plekjes van twee en drie voet breedte, aan de helling eens heuvels gelegen en daarom anders ongebruikt gelaten, zijn omdijkt en met water besproeid, om ook de kleinste ruimte nuttig aan te wenden.

Midden onder deze door geen enkelen boom beschaduwde vlakten verheffen zich hier en daar, als oasen in de woestenij, kleine digt begroeide plekken. Hoog boven het lager geboomte verheft zich het vederachtige bamboesriet en streven areka- en kokospalmen met hunne koninklijke toppen opwaarts. Achter hunne schaduw verborgen, liggen de nederige bamboeshutten van enkele Javanen, voor het oog der wandelaars door het digte loof bedekt.

Behalve de rijst, bouwt de Javaan voor zich zelven eigenlijk alleen nog

de sirie, want de betelnoot groeit voor hem in het wilde, en ook is hem, buiten de rijst, de sirie alleen, of liever het kaauwen van de sirie, eene wezenlijke behoefte.

De sirie is eene slingerplant, die tot de peperplanten behoort, en waarvan het blad eenige overeenkomst heeft met onze boonen. De Javaan plant boomen om er de sirie tegenop te doen groeijen, en gebruikt van de plant alleen het blad, 't welk hij met de betelnoot — de kleine vrucht van den areka-palm, die niet veel grooter wordt dan de muskaatnoot —, met wat kalk en ook somtijds met nog eenigen tabak aangemengd, gaarne kaauwt. Walgelijker gewoonte dan deze heb ik nog bij geen enkel onbeschaafd volk — want de beschaafde Amerikanen kaauwen tabak, hetgeen al even walgelijk is — aangetroffen. Hunne lippen en tanden krijgen er eene roode kleur van, hun adem gaat er onaangenaam zoet naar rieken, en niet zelden ziet men een halfuitgekaauwd end van den viezen pruim uit hun' mond steken. Volgens hun zeggen, conserveert het de tanden. Zoo weet de mensch voor elke leelijke hebbelijkheid eene verontschuldiging uit te denken. Alle andere wilde volksstammen, zonder uitzondering, hebben heerlijke tanden, schoon ze geen sirie kaauwen.

De enkele vruchttuinen en uitgestrekte rijstvelden worden echter nu en dan ook door grootere bouwlanden der Regering afgewisseld. Men herkent ze reeds uit de verte aan het prachtig heerenhuis, de trotsche oprij-laan en de ruime nevengebouwen. Rijst scheen mij evenwel het in deze vlakke landstreek meest bevoorregte product te zijn.

Toen wij Buitenzorg digt genaderd waren, haalden ons een paar reizigers — een Engelsch officier uit Indië en een Amerikaansch koopman uit Hongkong — met postpaarden in. Even als ik, wenschten zij tot Bandong te gaan en eenige dagen in het logement te Buitenzorg te vertoeven, waar ik hen dan ook wedervond.

Te half tien uur des morgens ongeveer bereikten wij het kleine stadje, met zijne bloeijende tuinen en vriendelijke woningen aan de helling der digtbegroeide bergen gelegen. De ligging van Buitenzorg, het Hollandsche *Sans-souci*, is waarlijk allerliefst. Om zijn gezond klimaat wordt het als het genezingsoord van Batavia beschouwd. Van daar ontleent het welligt zijn' naam, als konden de zieken "buiten zorg" wezen, zoodra zij eenmaal

de verfrisschende schaduw der bekoorlijke plek hadden bereikt. De gouverneur bezit hier een paleis en houdt er zich ook meestentijds op.

De belangrijkste bijzonderheid van Buitenzorg is zijn "botanische tuin," die, wat de rijke verzameling van gewassen betreft, wel door weinigen in Europa zal worden overtroffen. Deze tuin, waarover de Hr. Teijsmann tot opzigter gesteld is, behoort mede tot het paleis, 't welk bovendien door een breed park, waarin honderden van tamme herten bijeen zijn, omgeven wordt. Nooit zag ik zóóveel wild op één punt verzameld.

De postwagen reed nu, langs een woeliger gedeelte der stad — een soort van Chineesch kamp in het klein — naar het hotel "Bellevue," dat een' met eene Duitsche vrouw gehuwden Hollander tot eigenaar heeft. Ik nam mij voor allereerst een bezoek te brengen aan den Hertog Bernhard van Saksen-Weimar, die zich hier ook tot herstel zijner gezondheid ophield, en zijne vriendelijke bemiddeling te verzoeken tot het bekomen van een paspoort voor de Preanger-Regentschappen. Wel zag ik er alles behalve netjes uit; maar ik kende den Hertog als een veel te verstandig en te liberaal man om aan zulke nietigheden ergernis te nemen, en bedroog mij daar waarlijk niet in, want zijne Hoogheid ontving mij op de meest hartelijke wijze. Zelfs moest ik mij, zoo als ik ging en stond, bij hem aan tafel zetten, en wij bragten, onder levendige gesprekken, een regt aangenaam uurtje door.

Een Prins van Hessen-Philippsthal-Barchfeld, in Engelsche zeedienst, bragt juist in deze dagen ook een bezoek aan Buitenzorg. Wat den Hertog betreft, deze had een zeer lijdend voorkomen; ook was hem, gelijk ik later hoorde, van verschillende kanten aangeraden, een meer noordelijk klimaat op te zoeken, ten einde zijne geschokte gezondheid weder te herstellen; dan hij kon er nog maar niet toe besluiten, het schoone Java te verlaten. Onder dit alles was hij echter niet minder levendig, vrolijk en spraakzaam. Gaarne beloofde hij, mij een paspoort voor de binnenlanden van Java te zullen verschaffen, zoodat ik te dien opzigte zonder zorg kon zijn.

Van den mij nog overblijvenden tijd maakte ik zooveel mogelijk gebruik om Buitenzorg en zijn' botanischen tuin nader te leeren kennen. Ik bragt er genotrijke uren door. Ongelukkig ben ik te weinig botanicus om den ingewijden een' helderen blik in deze wereld van planten te laten slaan. Dit kan ik echter verzekeren, wanneer zulk een echte botanicus, zoo een

Duitsche plantenvreter, eenmaal dezen tuin was ingetreden, hij zou zich aan een der kleine vijvers, in de nabijheid der orchideën, die ik hier in nooit gedachte schoonheid vond, een hutje laten bouwen, en eerst door dwangmaatregelen der policie weder van die plek te verwijderen zijn. Reeds de palmboomen, welke er in alle mogelijke soorten worden aangetroffen, zijn een aantrekkingspunt. De Lotusbloem opent haar bescheiden kelk boven den donker beschaduwden vijver. Zelfs de materieele plantenkundige, die de planten eerst in manden en zakken te zien krijgt, zou hier volop kunnen genieten: peper, muskaatnoot, kruidnagel, kaneel, cacao — niets ontbreekt om de verzameling zoo volledig mogelijk te maken. De Heer Teijsmann heeft thans ook getracht de vanille rijpe vruchten te doen dragen, en de eerste poging is uitmuntend uitgevallen.

Bamboes en bindrotting (bij ons, in Duitschland, "Spaansch riet" genoemd) zijn mede op Javaanschen bodem inheemsch. De eerste plant groeit tot eene ongemeene hoogte op, en wuift zoo trotsch en majestueus met haren kruin, als wilde zij de palmen groeten, die, aan de vijvers of op de heuvelen, zich ook tot haar vriendelijk neigen. De bindrotting is eene slingerplant, en voor wandelaars en jagers de lastigste die men zich kan denken. Zij is digt bezet met lange, scherpe stekels, die niet te breken, ja niet eens aan te pakken zijn, en daardoor vaak den weg in de bosschen versperren. Behalve deze, uit alle oorden der wereld bijeenverzamelde, verbazende schat van planten, die een' wonderlijken indruk op den bezoeker maakt, ziet men in een ander gedeelte van het park, digt bij het slot, eene groote verzameling van alle mogelijke in dit klimaat te huis behoorende dieren. Deze vooral had voor mij eene bijzondere aantrekkelijkheid. Het meeste belang boezemde mij, een buitengewoon groote en schoone, zwarte, donkerbruin gevlekte panther in, die eerst sedert kort in gezelschap eener geelgekleurde, eveneens gevlekte panther van het vrouwelijk geslacht opgesloten was, en zich in zijne nieuwe huisselijke omstandigheden regt goed scheen te kunnen schikken. Ook een blaauwe brul-aap trok mijne aandacht; eerst scheen het dier niet zeer gezind ons door zijn gezang te vervrolijken; iets later echter, toen ons gezelschap hem waarschijnlijk begon te vervelen, liet hij zijn bekoorlijk stemgeluid hooren, en begon op zoo vreesselijke wijze te brullen, dat ik er angstig en bang van werd.

De Hertog, die zoo vriendelijk was mij derwaarts te verzellen, liet dien morgen den boa-constructor eén paar hoenders geven, hetgeen ons in de gelegenheid stelde een slangen-ontbijt bij te wonen. Hoewel de slang het zich goed liet smaken, was het gezigt juist niet zeer aptijttelijk.

Als bijzondere diersoorten, die ik er aantrof, noem ik nog eèn casuaris van Bali, met blaauwe oorlappen, en een ever-zwijn met door den neus gegroeide slagtanden, afkomstig uit een der eilanden van den Oost-Indischen Archipel. Bovendien was er een groote kooi vol apen, tot welke ik ook dikwijls terugkeerde. Ik moest mij tranen lagchen om de gekke potsen, die ze maakten, dubbel komiek door het altoos even ernstige en streng geplooide gezigt, waarmeê ze worden uitgevoerd.

Verder vond ik in den tuin zelf, binnen kleine kooijen van bamboes, ontelbare andere dieren en vogels, gelijk ze in den Archipel, op de Molukken, Borneo, Makassar enz. voorkomen. De aardigste daarvan waren wel de kleine Javaansche dwerg-herten, allerliefste diertjes, ongemeen sierlijk gebouwd. Zij hebben de gedaante en kleur van het hert, missen echter het gewei en zijn hoogstens 6 à 8 duim hoog. Ook in hunne bewegingen komen zij geheel met het hert overeen.

Dezen zelfden ochtend zeide de Hertog mij, dat hij besloten was, wegens zijne gezondheid, met een jaar verlof naar Europa te gaan. Ik kon niet anders dan er mij van harte over verheugen, want zijn ziekelijk ligchaam had blijkbaar het noordelijk klimaat noodig om weder te herstellen.

Denzelfden avond bekwam ik ook mijn paspoort voor de Preanger-Regentschappen.

Des namiddags, terwijl ik met den Hofraad Herecht, mede een Duitscher, in gezelschap van den Hertog door den botanischen tuin wandelde, hoorden wij eensklaps zeer in onze nabijheid eene wilde muzijk. Nu was ik wel aan deze Chinesche verschrikking eenigzins gewoon geraakt, maar hier vernam ik weder geheel nieuwe, nu eens waarlijk harmonische toonen, maar dan weder als of men met een' snuiter op eene vijzel sloeg, en onmiddelijk daarop weer volle en zuivere. Daartusschen krasten violen en dreunden de zware gongs. Zoo spoedig wij konden, baanden wij ons een' weg door de struiken, die de botanische tuin van eene der kleine omringende grondbezittingen scheidde, en zagen ons spoedig te midden van een inlandsch feest

verplaatst, — ik geloof dat het de besnijdenis van een kind was. Twee verschillende "orkesten" wisselden elkander daarbij af. Dit was dan ook bepaald noodzakelijk, want had het verschrikkelijk rumoer bij wijlen opgehouden, men zou doof geworden zijn; alleen doordien het trommelvlies bestendig op even vervaarlijke wijs getroffen werd, hield men het uit. Ik kan eigenlijk niet zeggen, dat ik de muzijk *hoorde*, — neen, ik voelde, rook, smaakte en zag ze; het was een groot *brok* toonen, een muzikaal stekelvarken. De violen en clarinetten krasten en piepten verschrikkelijk. De inlandsche instrumenten waren iets dragelijker. Deze laatsten bepalen zich voornamelijk tot den zoogenaamden *gammelan*, die veel van onze glas-harmonika heeft, maar in stede van uit glazen toetsen uit metalen klokken te zamengesteld is. Dit instrument komt met de meest mogelijke variaties, en uit de verschillendste stoffen vervaardigd voor. De voornaamste is de groote *gammelan*, die een aanzienlijk getal harmonisch gestemde klokken bevat, welke met twee hamers geslagen worden. De klank is, wanneer ze goed gemaakt zijn, krachtig en zelfs welluidend; maar het overmatig gebruik dat er gewoonlijk van wordt gemaakt, tast eindelijk de zenuwen aan, en zou, dunkt mij, regt geschikt zijn om iemand, die door hoofdpijn geplaagd wordt, tot wanhoop te brengen. Eene tweede soort bestaat uit platte repen metaal, waarvan men er van zeven tot achttien telt, geheel in den vorm der glas-harmonika, alleen wat grooter. De geringere klassen, die niet in staat zijn de vaak zeer kostbare metalen instrumenten aan te koopen, gebruiken dezelfde soort in hout en bamboes. Iets dergelijks is ook bij ons, in Duitschland, niet vreemd; namelijk op bijzondere wijze zamengevoegde stukken hout, die op stroo-rietjes rusten en een' zeer liefelijken toon van zich geven. Het bamboes evenwel klinkt nog beter en voller.

Een echt Javaansch instrument is de *anklong*, enkel uit stukken bamboes vervaardigd, die, hol gelaten en van onderen zoodanig uitgesneden dat zij den vereischten toon geven, een geheel bijzonder muzijkgeluid opleveren. De deelen waaruit dit speeltuig, dat vaak 40 à 50 pond weegt, bestaat zijn twaalf, die elk weder uit twee stukken bamboes zijn zamengesteld. De spelers zijn twaalf man. Grooter rumoer dan wanneer bij deze muzijk eene schaar Maleijers danst, laat zich niet denken.

Op eenigen afstand, in eene breede, aan alle kanten geopende hut van

bamboes, stond eene tafel gedekt, met thee en lekkernijen voorzien. Wij werden vriendelijk uitgenoodigd ons daaraan neder te zetten en moesten een' kop thee drinken. Maar verder kregen wij van het geheele feest ook niets meer te zien, dan alleen nog een paar allerliefste en zeer opgeschikte meisjes, die voor een' korten tijd door een houten tralie-venster kwamen gluren.

V. EEN TOGTJE DOOR DE BINNENLANDEN.

Niettegenstaande de te Batavia ontvangen waarschuwing, maakte ik mij evenwel des Dingsdag-morgens, 18 November, gereed de Preanger-Regentschappen te paard te bezoeken. De logementhouder te Buitenzorg bezorgde mij twee paarden, waarvan het eene voor mij was bestemd, het andere voor mijn' gids, een' Maleijer, die ook het mijne later weder met zich terugnam en mijn valies droeg. Des morgens te 9 uur ongeveer vertrok ik.

Karakteristiek is de huurprijs, welke men voor de paarden eischt. De Heer betaalt voor het zijne 10 duiten per paal; de knecht, voor het andere, de helft. De gids-zelf kost niets; hij is niet eens vijf duiten waard.

In het eerst kwam ik mijzelven op mijn klein paardje zeer dwaas voor, en ik geloof, dat ik mij slap gelagchen zou hebben als ik mijzelven eens had kunnen ontmoeten. Maar men gewent aan alles; zelfs aan een rid op kleine Javaansche paarden.

Trouwens, zoo spoedig ik Buitenzorg achter den rug had, bleef mij waarlijk de tijd niet over om aan iets anders te denken, dan aan de wonderschoone landstreek, die mij van alle kanten omgaf. Eerst waren het nog voor het grootst gedeelte rijstvelden, maar weinige palen verder begonnen de bergen. Hier kreeg het tooneel terstond iets eigenaardigs door eene wijduitgestrekte cochenille-plantage van den Graaf van den Bosch, die met de breede rijen cactussen, waarvan een groot deel onder beweegbare rieten daken stond, voor mij een nieuw en vreemd schouwspel opleverde. Ik besloot, ze op mijn' terugtogt te bezoeken.

Tot hiertoe was ik enkel bouwland voorbijgegaan; velden en plantaadjes, prachtige gebouwen en nederige hutten of kleine Indische kampongs wis-

selden elkander af; maar thans, aan den voet van den Megamendong, den "in wolken gehulden," hielden de bebouwde gronden op, en betrad ik voor het eerst de zoo beroemde, door niets overtroffene oorspronkelijke bosschen van Java.

Intusschen moet de lezer zich toch vooral niet voorstellen, dat ik van hier af door bosschen heen te dringen had. Volstrekt niet; de breede, gebaande weg was zoo gemakkelijk mogelijk; maar de weelderigste planten, die men zich denken kan, groeiden aan den straatweg, en bogen er zich hier en daar in sierlijke *festons* over heen. De weg werd zóó steil, dat ik afsteeg en de teugels aan mijn' gids overgaf. Palmboomen waren hier niet meer te zien, althans niet in mijne nabijheid, daarvoor kwamen echter andere en waarlijk prachtige boomen in de plaats. Het meest werd mijne aandacht getrokken door den *Gemoetoe* en den *Ki-hadji*, beide met hoogopschietende, heerlijke stammen, die als reusachtige zuilen te midden van het donker groen, dat hen omringt, oprijzen.

Niet minder dan het hooge hout, door de lange, regte stammen en zware kruinen, bood ook het lage een bekoorlijk schouwspel aan. Eerst scheen het slechts eene digte massa groen loof, aan welke vorm noch kleur was te bekennen. Hier en daar vertoonden zich varens, maar altoos nog zeer laag aan den grond, hoewel de enkele bladen schoon en fijn gevormd waren. Langzamerhand evenwel, naar mate wij hooger stegen, namen ook deze in grootte en aanzien toe, en nog eer wij de helft van den Megamendong achter ons hadden, hadden zij reeds den vorm van palmen aangenomen, staken tot 20 à 25 voet boven de struiken uit en schudden hare sierlijke kruinen over de diepe spleten van den berg.

Ook de wilde Pisang, met zijnen echt tropischen, breedgebladerden, saprijken stam, vertoonde zich nu aan ons oog, even als de met rijke bloemen versierde, roodgekleurde *Badjang tere*, welke ook bij ons in de broeikasten wordt gekweekt en hier geheel in het wilde tusschen de dorenstruiken groeit en de weiden en bosschen versiert.

Altoos hooger stegen wij naar boven; altoos wilder en romantischer werd de natuur, altoos slanker en majestueuser de varenpalm — want dien naam verdient hij — terwijl ons de berglucht koel en verfrisschend tegenwoei. Zoo bereikten wij eindelijk, bijkans bij zonneondergang, den top des "in wol-

"ken gehulden," dien wij echter dezen avond gelukkig van wolken en nevelen bevrijd vonden, zoodat mij een blik over de van hier zich uitbreidende Preanger-Regentschappen vergund werd.

Het panorama, dat zich hier aan mijn oog vertoonde, was inderdaad prachtig. Ver op den achtergrond, in het zachte, blaauwe waas van den schemerenden avond gehuld, hooge, getande, bergruggen, die overal hunnen vulkanischen oorsprong verraden; regts, de rookende top van den nog altoos woeligen, inwendig kookenden Gedé; digt aan den voet des bergs, het lagchende en vruchtbare dal, met zijne regelmatig ingedeelde rijstvelden en de als zilverdraden daartusschen vloeijende beken, en links er tegenover, boven de vriendelijke weiden, door de reusachtige vulkanen omgeven, kleine heuvelen, die aan het geheel het aanzien gaven, als had de aarde hier in vroeger tijden gekookt en gedampt en deze kleine ronde hoogten als blaasjes opgeworpen.

Het duurde geruimen tijd eer ik mij van dit heerlijk schouwspel kon losrukken. Reeds begon de vochtige avondnevel als een wit lijkkleed over de vlakte te dalen, toen ik mij herinnerde dat ik zelf nog een nachtkwartier op moest zoeken. Uit het Westen kwamen dikke, dreigende regenwolken aanzetten, en hoewel ik er weinig om geef, onder den blooten hemel te slapen, en regen of schoon weder neem gelijk het valt, zoo breng ik toch, indien het mogelijk is, bij stormweder liever de nacht onder dak door. Ik vroeg derhalve mijn' Maleijer, waar hij dacht dat wij eene slaapplaats zouden kunnen vinden.

Reeds vroeger had ik den man meermalen gadegeslagen. Toen hij zag, dat ik mij nederzette om zijn heerlijk vaderland, gelijk het daar in den glans der avondzon voor mij lag, te bewonderen, had hij zich rustig naast mij nedergevleid, hoewel het laat op den avond was en wij nog geen ander middagmaal gebruikt hadden, dan wat drooge rijst en een paar pisangs, gelijk men ze langs den weg koopen kan. Ja, toen de stralen der zon gedurende een oogenblik door het dunne wolkenfloers heenbraken en den top van den nabijgelegen berg met een bijna tooveractig licht omgaven, wees hij er met de hand heen en sprak fluisterend en met zelfvoldoening: "is dát "niet schoon?"

Ik zag hem met verwondering aan, want ik moet opregt verklaren, dat ik

volstrekt niet verwacht had, bij den knaap ingenomenheid te vinden met een schouwspel dat hij dagelijks voor oogen had; maar zijne blikken glinsterden en geheel zijne gestalte nam eene uitdrukking van bewondering aan.

Boven op den hoogsten top des bergs stonden eenige hutten; juist hier was het punt waar het gebied der Preanger-Regentschappen een aanvang nam, 't welk door een houten hek, dat des avonds gesloten werd, van het landschap Buitenzorg wordt afgescheiden. Ook een klein policie-bureau was hier gebouwd. Mijn gids scheen echter weinig zin te hebben om hier te kamperen; waarschijnlijk stond hem de nabijheid der policie niet aan, en hij verzekerde mij dat ik, wat verder beneden, eene uitmuntende slaapplaats zou vinden. Ik had er vrede meê, ofschoon is vreesde dat mijne paarden te moede worden zouden; maar ik moet bekennen dat de kleine dieren het veel langer uithielden dan ik verwacht had. Trouwens, ik had het mijne gedurende den dag zooveel mogelijk gespaard en een groot gedeelte van den weg te voet afgelegd. Zoo reden wij dan rustig de langzaam afdalende helling van den berg af, en bereikten, juist toen de duisternis inviel, de eerste hutten aan den voet van den Megamendong.

Ook hier echter wilde mijn gids niet vertoeven, maar verzekerde mij dat wij het aan den naasten post nog beter zouden hebben. Die was niet ver meer verwijderd en ik had er niets tegen. Toen wij de plaats evenwel, na een rid van ongeveer een half uur, bereikten, verzekerde de postbeambte — een zwaarlijvig Maleijer — dat er geen ruimte meer voor ons beschikbaar was, maar dat wij aan het eerstvolgend station een zeer goed nachtverblijf zouden vinden.

Wij reden in de duisternis door een der schoonste streken, Tjipanas, waar de Gouverneur-Generaal van Neerlandsch Indië eveneens een landgoed bezit. Ik begon berouw te krijgen, dat ik aan mijn gids zijn' zin had gegeven. Links van den door zware palmboomen afgesloten weg lag een uitgestrekt dal, 't welk mij over dag zeker een heerlijk vergezigt zou hebben aangeboden; ik troostte mij met de gedachte, dat ik waarschijnlijk dezen zelfden weg terug komen, en dat de landstreek gedurende dien tijd niet wegloopen zou.

Het "korte eindweegs" breidde zich gedurig meer in de lengte uit, en het werd 10 uur eer wij den naasten post bereikten. Hier te blijven was ik

vast besloten. Tegen den regen, die reeds begon te vallen, bood het dak voldoende schuilplaats, en ik had mijne wollen deken achter op mijn paard gerold, — wat verlangde ik meer? *Iets te eten*, dat is waar, want ik begon verwenschten honger te krijgen. Hierop scheen goede kans te bestaan, want eene soort van opzigter, dien wij tegenkwamen, beantwoordde mijne vraag: of wij ten zijnent konden vernachten? bevestigend, en bragt ons zelf, nog ongeveer honderd schreden van den straatweg af, naar een tamelijk groot, leemen gebouw, uit welks bamboeshouten deur ons een helder licht tegemoet scheen.

Naar het aanzien van het huis te oordeelen, had ik vermoed het door een' Europeër bewoond te zullen vinden. Dan hierin bedroog ik mij. Het behoorde een' Maleijer, en bij geluk een' die nog Maleisch sprak, want het eigenlijk dialect van dit gedeelte des lands is de Soenda-taal, waarvan ik tot hiertoe geene sijllabe verstond.

De eigenaar ontving mij zeer vriendelijk, bragt mij in een ruim vertrek, waar hij eene tafel en twee stoelen liet brengen — in elk geval een teeken van Europesche beschaving — en wekte mijne verbazing niet weinig op, door tevens eene flesch jenever en twee glazen te voorschijn te halen.

De Maleijers hebben anders den naam van bijzonder matig te zijn en nooit sterken drank te gebruiken; mijn gastheer scheen derhalve toch min of meer geciviliseerd te wezen. Op dit oogenblik had ik mij voor 't overige gaarne wat deugdelijker kost voorgezet gezien, want ik had honger als een wolf, maar ik zweeg er van, omdat ik onderstelde, dat de man dit van zelf reeds zoude begrijpen, en ook meende op te merken dat er inderdaad in het naaste vertrek al iets voor ons gereed gemaakt werd.

Intusschen openden wij onder een glas jenever ons gesprek, dat van mijne zijde nog moeijelijk genoeg gevoerd werd. Ik werd naar mijn vaderland, naar het doel mijner reis, naar mijn beroep enz. gevraagd, en was blijde toen het examen ten einde liep. Telkens herinnerde ik mij daarbij den stuurman der "Wilhelmine," die altoos den spot met mij dreef wanneer ik mij in het Maleisch oefende, en mij vroeg of ik mijne woordjes goed van buiten kende. Waarlijk, ze kwamen mij dezen avond allen zonder onderscheid te pas, zelfs *snapang*. Zijnerzijds verhaalde de huisheer mij nu ook dat zijn vader een Duitscher geweest was en hij zelf Scharff heette; dat

hij in der tijd Holland had bezocht, om een' broeder derwaarts te geleiden, die er school ging — en nu bleek het mij van achteren waarlijk dat de goede man zich in het Hollandsch tamelijk verstaanbaar uitdrukte. Zoodra ik dit hoorde, viel mij een steen van 't hart, want het heeft wat in, om, na den halven nacht te hebben gereden, met eene hongerige maag, gedurende een vol uur, Maleisch te moeten radbraken. Het onderhoud werd nu in de Hollandsche taal en vrij wat levendiger voortgezet. Ik vernam vele belangrijke bijzonderheden omtrent het land en zijne bewoners; alleen zoodra wij op politiek terrein kwamen trok hij zich terug en scheen zeer bevreesd om zich op zoo gladde baan te wagen. Intusschen begon mijne maag zich steeds meer te roeren, en reeds wilde ik een' vriendelijken wenk geven, dat ik sedert den vroegen morgen niets noemenswaardigs gegeten had, toen hij eensklaps opstond, het licht nam, en mij verzocht hem te volgen.

In plaats van aan een wèlvoorzienen disch, voerde de goede man mij naar een bed van bamboes, met eene matras en twee hoofdkussens, en wenschte mij, met het onnoozelste gezigt van de wereld, een' rustigen nacht.

Ik vleide mij met mijne leêge maag op de matras neder en was spoedig zacht en zoet ingeslapen.

VI. TJANDJOER. — DANSERESSEN.

Den volgenden morgen werd de reis met dezelfde paarden — daar wij geene anderen hadden kunnen bekomen — voortgezet. Aan den eerstvolgenden kampong sterkte ik mij door een flink Javaansch ontbijt.

De landstreek, welke wij thans doorreden, werd met elke mijl bekoorlijker. Ik kon mij niet zat zien aan het heerlijk schouwspel dat de vruchtbare landerijen rondom mij opleverden, toen wij, over eene reeks van heuvelen, het Tjandjoer-dal inreden en het kleine stadje van dien naam naderden.

Iets liefelijkers dan dit kleine, in palmen en vruchtboomen van allerlei aard digt verholen plekje, laat zich niet denken. In plaats van door een' muur, werd het door eene donkergroene heg omgeven, terwijl eene breede witte poort aan den hoofd-ingang des avonds kon worden afgesloten. Aan weerskanten der verschillende straten zag men regelmatig gebouwde, onge-

veer vier voet hooge en glad gesnoeide heggen, zamengevoegd uit de roode "schoenenbloem," gelijk men ze hier heet, welker groote, donkerroode kelk regt lief tegen het donker groen afstak. Elke heg diende tot omheining eener tuin, of althans eener met palmen en vruchtboomen beplantte plaatsruimte, en tusschen de bloeijende en vruchtbeladene takken lieten zich de zindelijke bamboesdaken der Javanen onderscheiden, terwijl ons uit menige woning de zachte, weemoedige toonen eener anklong tegenruischten.

Iets dieper de stad ingekomen, zagen wij niet enkel meer tuinen, maar ook reeds hier en daar kleine vruchten- en groentewinkels; Chinesche kooplieden liepen de straat met alle soorten van eetwaren op en af, en de lage, smalle woningen, die tegelijk voor winkel, huis- en slaapkamer moesten dienen, elk met eene warande in het front en allen gezamenlijk door één pannen dak gedekt, boden een regt eigenaardig schouwspel aan.

Het was nog vroeg, naauwelijks tien uur in den morgen. Ik nam mijn intrek in een Hollandsch logement, en maakte, tot den *lunch*, van mijn' tijd gebruik om het stadje een weinig rond te slenteren.

Tjandjoer is eenigermate eene residentie, daar de eerste ambtenaar in de Preanger-Regentschappen — die, even als elk ander hoofd van ieder bijzonder district den naam van "Resident" voert — hier zijne woonplaats heeft. Natuurlijk ligt in elk dezer plaatsen militaire bezetting. Het geluk wilde, dat ik juist eene exercitie der Maleische soldaten — onder opzigt van een' Hollandschen sergeant — kon bijwonen. Een' tijd lang stond ik het aan te zien, hoe deze dapperen met hunne bloote bruine voeten op den grond stampten, en *regts* en *links* van elkander leerden onderscheiden. De korporaal was een bijzonder vriendelijk man; terwijl hij mij voorbij marcheerde groette hij zeer beleefd.

De kleeding der inboorlingen is hier in de Preanger-Regentschappen eenigzins verschillend van die te Batavia, vooral bij de vrouwen. Op het platte land dragen zij haren *sarong* zóó hoog onder de schouders opgehaald, als zij slechts kunnen, zoodat de borst er geheel door bedekt is; hetzelfde doen zij ook wanneer zij er nog een ligt gewaad van katoen over heen dragen. De meisjes en vrouwen in de Preanger-Regentschappen voegen zich echter slechts voor een deel naar deze onbevallige mode; velen dragen den sarong eenvoudig om het midden des ligchaams geslagen en laten de borst

òf geheel bloot, òf dragen nog een doek over de schouders, welke vaak zeer schilderachtig over de borst valt. Zij vlechten het haar tot een' staart en steken het op het achterhoofd met een' kam vast.

Gemakkelijk laat zich daarbij onderscheiden, welk deel der kleeding origineel en welk van de Europeërs overgenomen is. Het eerste bestaat bijna altoos uit zelfgewerkte stoffen, het tweede is van katoen. Tot dit laatste behooren al de kabaaijen.

Het gewigtigste gedeelte der kleeding evenwel maakt altoos de sarong uit, die tot op de voeten nedervalt en welken zij door zinrijke en karakteristieke teekeningen versieren. Het kleed, dat op die wijze gekleurd en geteekend worden moet, wordt over een' eenvoudigen toestel heengehangen: de arbeider zet zich daarvoor en begint met een klein dun koperen pijpje, dat bijna zoo scherp als eene pen uitloopt, het witte doek te teekenen. Naast hem is een kolenvuur, waarop eene voor dit doel bijzonder toebereide soort van was gedurig in vloeijenden staat wordt gehouden, en aan het pijpje is een vergaarbakje bevestigd, dat er uitziet als eene soort van pijpekop, en van de heete was, waarmede het gevuld is, slechts zóóveel door de punt van het pijpje laat druipen, als noodig is om eene langzaam getrokken streep te dekken. De werksters — want het zijn meest vrouwen die dezen arbeid verrigten — overtrekken al die plaatsen met was, welke zij dezelfde kleur willen laten behouden als de stof op dat oogenblik heeft. Natuurlijk moet de teekening aan beide kanten tegelijk geschieden, daar de kleur anders van onderen op weder doorschijnen zou. Het werk wordt daardoor nog moeijelijker en langwijliger. Is nu de teekening aan beide kanten op het doek gebragt — hetgeen geheel uit de vrije hand geschiedt, en waarbij ik dikwijls den bijzonder juisten blik en goeden smaak bewonderde — dan komt het, met de was er op, gelijk ik zeide, in de verw. Wanneer er nog eene andere schakering moet worden aangebragt, begint het werk met de was op nieuw, en wordt de stof daarna nog eenmaal overgekleurd.

De fraaiste en kostbaarste sarongs komen uit Samarang en over het algemeen uit de oostelijke streken, als Soerabaja en andere. Er zijn er onder, die wezenlijk verbazing wekken. In het Oosten worden de sarongs op eene zeer kostbare en smaakvolle wijze met goud doorweven.

Wat de kleeding der mannen betreft, deze is, vooral in de bergstreken

en onder de slank gebouwde jongelingschap van het Soenda-distrikt, hoogst schilderachtig. Gewoonlijk dragen zij korte, naauwsluitende broeken, van bonte, meest kleingeruite inlandsche stof; vaak ook daarover heen een' sarong; verder geen hemd, en alleen een kort, ligt en van voren open buis, meestal ook met levendige kleuren. Om het hoofd slaan zij, als een' tulband, den meestal bruin met donkere figuren geteekenden hoofddoek, en ter linkerzijde dragen zij altoos — de kleinste knaap niet uitgezonderd — den *kris*, een mes of zwaard met gedamasceerde kling en naar voren gebogen handvatsel, als bij een pistool, van 1 à 2½ voet lengte, en gebogen in eene houten, meest bontversierde scheede. De hoed is plat, rond, ongeveer 1½ voet in doorsnede, en gewoonlijk verguld of bont verlakt. Draagt hij dezen, bij het zwaard, aan de banden over den schouder, dan gelijkt hij naar een schild en geeft aan de geheele gestalte iets krijgshaftigs.

Geheel zijn gedrag echter pleit voor eene tegenovergestelde gezindheid. Zoo vlug en behendig als de inboorling is, krachtig en gehard van ligchaam, vurig en levendig van blik, wanneer hij met zijns gelijken verkeert, zoo schuw en kruiperig slaat hij het schoone, donkere oog neder, wanneer hij in de binnenlanden den Europeeër ontmoet. Reeds op honderd passen afstands neemt hij den hoed voor hem af; nadert de Europeeër echter, dan waagt hij het niet hem te groeten; stom en bedrukt gaat hij voor hem uit den weg, en de blanke beantwoordt deze zwijgende eerbiedsbetuiging door geen enkelen blik of gebaar. Het zijn knechten en heeren, die elkander ontmoeten, en tusschen hen heerscht vrees en ootmoed aan den eenen, trots en verachting aan den anderen kant.

Andere Europeeërs hebben mij verzekerd dat men eindigt met zich aan het slaafsche voorkomen dier menschen volkomen te gewennen. 't Is mogelijk. Maar gedurende de maanden, die *ik* in Indië doorbragt, bleef het mij eene ergernis, ja het griefde mij in de ziel. De Hollanders beweren, dat het volstrekt noodzakelijk is hen in dien staat van onderworpenheid te houden. Java telt bijna tien millioen inboorlingen, tegen weinige duizenden Europeeërs; van het oogenblik dat de Javaan zijne overmagt begon in te zien, zou het welligt met het bezit van eene nu zeer vruchtgevende kolonie gedaan zijn. Van *hun* standpunt beschouwd hebben de Hollanders gelijk. Dit slaafsche voorkomen zou mij dieper in het binnenland nog véél

meer treffen, zoodat mij ten laatste het ootmoedige staanblijven enz. werkelijk als eene bloote beleefdheid voorkwam.

Over het algemeen gevoelen de inboorlingen eene geheel eigenaardige schuwheid of vrees voor den blanke, welke het hun zelfs na langdurig verkeer moeite kost te overwinnen. Bij de mannen gaat het nog, zij blijven ten minste staan; de vrouwen daarentegen trekken zich, bij de nadering van een' Europeër, meest in hare hutten terug, en de kinderen loopen dikwijls, onder een akelig geschreeuw, met schrik op het lijf, hard weg. Hoe menigmaal heb ik ze op handen en voeten in de digte struiken zien kruipen, alsof het leven er van afhing, om toch maar geen' blanke tegen te komen, van wien zij toch zeker nog nimmer iets te lijden gehad hadden. Die vrees moet hun door de ouders zijn ingeplant.

Ik bleef den verderen dag in Tjandjoer, bestelde versche paarden tegen den volgenden ochtend, en vond ook werkelijk reeds vóór zonneopgang alles voor mij gereed gemaakt om mijn' rid naar Bandong te kunnen voortzetten. De nieuwe paarden, die ik kreeg, waren veel beter dan de vorige, en zoodra ik in den zadel zat, bemerkte ik, dat ik een wel kleinen, maar sterken en moedigen hengst onder mij had. Het was, gelijk men mij verzekerde, een van Makasser, van waar de beste en sterkste dieren komen. In het algemeen vindt men op Java het wonderlijkste mengsel van paarden dat men zich denken kan. De te Batavia wonende Hollanders doen vele en vrij sterke paarden uit Sidneij ontbieden, en betalen daarvoor een' hoogen prijs. Verder krijgen zij regt goede en deugdelijke, hoewel vrij kleine dieren, uit Makasser en het Sandelhout-eiland (ten Oosten van Java gelegen). De slechtste en goedkoopste zijn de Javaansche paarden zelf: kleine, erbarmelijk uitziende dieren, die men vaak voor vier of zes gulden per stuk kan koopen. Toch zijn ze vlug en levendig, en ik heb dikwijls gezien, hoe ze in snelle vaart groote, dikke Javanen en Chinezen droegen, wier nederhangende voeten bijna den grond aanraakten. Maar dat houden zij dan ook niet lang uit.

De jongen, dien ik met mij had genomen, bereed een' kleiner hengst, en scheen het, terwijl hij in den zadel heen en weder schudde, noch met het dier, noch met mijn' reiszak regt te kunnen vinden; ook zat zijn breede, uit bamboes gevlochten hoed niet regt vast, zoodat de omstaande inboor-

lingen vrij wat moeite hadden hem in behoorlijke balans te brengen. Toen ik hem klaar zag, liet ik mijn dier de hakken voelen (sporen draagt hier niemand) en reed in galop den nog stillen, schaduwrijken straatweg over. Ongeveer honderd schreden achter mij volgde de knaap met den reiszak. Onderweg viel hij tot tweemaal toe van het paard, en was er door niets ter wereld toe te bewegen, het dier weder te bestijgen. Ik moest waarlijk voor het paard nog een' koelie huren, want het door een' vreemde te laten terugzenden kwam mij wat gewaagd voor. Mijn medgezel draafde nu onvermoeid met den reiszak achter mij en zorgde steeds digt bij te blijven. De grond scheen zijn eigenlijk element te zijn, en daarop bleef hij zich bewegen.

De streek, door welke wij ditmaal reden, was voor het grootste gedeelte wild en romanesk: steil omhoog rijzende, digt begroeide kalkbergen; diepe, hier en daar met varenpalmen begroeide afgronden; rijstvelden en vruchttuinen, en regts en links de spitse toppen der overal verspreide vulkanen.

Hier ook begon reeds de jagt, waarom Bandong, het doel mijner tegenwoordige reis, beroemd is. In de bergen houden zich vooral rhinocerossen op; ook vele tijgers moesten zich in de jongstverloopene weken vertoond hebben. Dat klonk vertroostend! Eindelijk had ik dan toch eens een oord bereikt, waar, ten minste in de bosschen, wild schuilde, 't welk het de moeite waard was te ontmoeten.

Ongeveer een uur voor zonneondergang bereikten wij een' post, waar wij eenige oogenblikken wilden uitrusten. Ons oog viel op een meisje, dat, naar het scheen, met haren vader daar voorbijkwam, en op de onder het afdak aangebragte bank ging zitten. De vader droeg zijn' gewonen, tamelijk zwaren last van rijst in twee voor en achter nederhangende korven aan een' stok over de schouders, en zijne dochter had mede eene vrij groote hoeveelheid in haar halsdoek, die nu naast haar op de bank lag. Dit meisje was het schoonste, dat ik tot daartoe op Java gezien had; haar gelaat had elken schilder, de volle, ronde vorm van haar schoon gebouwd ligchaam elken beeldhouwer ten onovertroffen model kunnen dienen. Spoedig namen beiden hun zwaren last weder op, en kugchende ging het arme kind er den berg mede af, waarschijnlijk naar hare woning.

Toen ik, tamelijk vermoeid, den daaropvolgenden post bereikte, was het reeds donker geworden. Het was den ganschen dag zeer warm geweest, en

ik voelde mij bijzonder afgemat. Het vooruitzigt op mijne legerstede deed mij goed. De posthouder was een zeer vriendelijk man, die mij gebakken en gekookte rijst, zoet brood en versch bereide suiker, vruchten, aardappelen en koffij, een gebraden hoen en gerookte kleine visschen voorzette. Ik deed waarlijk een vorstelijk maal. Het bed, dat hij mij in een' hoek der bamboeshut aanwees, was zacht en gemakkelijk, en ik sloeg er reeds een' verlangenden blik op, toen mij plotseling van buiten, door de dunne wanden van het hout heen, de luide toonen van eene *anklong* tegenklonken, terwijl tegelijk het schelle geluid van vrouwelijke stemmen mij de droevige overtuiging schonk, dat ik mij in de onmiddelijke nabijheid eener troep danseressen bevond en waarschijnlijk den ganschen nacht geen oog zou kunnen sluiten. Om echter zooveel mogelijk partij van dit verrassend avontuur te trekken, besloot ik den dans mede te gaan aanzien, en verder geduldig af te wachten of de bende mij nog eenige rust zoude gunnen.

Ik ging naar de plaats toe en vond eenige honderden menschen onder een groot dak van bamboes vereenigd. Een klein en lager nevengebouw scheen voor de danseressen bestemd, en links daarvan, onder het afdak der naastbijgelegen woning, stond het "orkest", uit ongeveer drie of vier volwassenen en een' geheelen hoop kinderen bestaande, waarvan de eersten op de grootste, de laatsten op de kleinste onderdeelen der anklong speelden. De kinderen schenen mij wel is waar *dilettanten* te zijn, maar toonden daarom toch niet minder geestdrift, hetzij dan voor de kunst of voor het spektakel. Overigens klonk de anklong aardig genoeg om mij voor eene poos het oor te boeijen. Eerst gaven de diepklinkende bamboes-pijpen, die bijkans in den vorm van orgelpijpen gesneden waren, den grondtoon aan; dan viel heel de kleine troep in wilde maat met het hooger gestemde gedeelte in en wisselde daarmede de melodie af.

De danseressen zelve waren voor mij iets geheel nieuws; ik had er dikwijls van gelezen, maar ze nog nooit ontmoet. De kleine, van alle kanten geopende en door drommen toeschouwers omgevene ruimte, waar binnen zij hare voorstelling gaven, werd door eene met kokos-olie gevulde en van drie helder brandende pitten voorziene lamp verlicht, welke in het midden, ongeveer vier voeten boven den grond, nederhing. Rondom deze lamp werd zonder ophouden doorgedanst. De danseressen droegen een, naar het scheen

bepaald voor dit doel bestemd costuum. Hare aangezigten waren wit gekleurd, de haren sterk geolied en met bonte strikken en versierselen doorvlochten; de schouders waren bloot, maar het veelkleurig kleed, dat in het midden door een' breeden, vrij smerigen gordel van gestikte roode zijde werd zaâmgehouden, reikte tot digt onder de armen en bedekte de borst geheel. De voeten bleven naakt, maar om de armen en handgewrichten droegen zij meer of minder breede, vergulde of bronzen armbanden.

De dans dezer meisjes bestond in een langzaam, niet onbevallig heenzweven rondom de lamp; de hoofdbeweging daarbij was weder dezelfde als die ik reeds bij de Chinesche tooneelspelers te Batavia had opgemerkt, namelijk een voortdurend verdraaijen, buigen en verwringen der handen. In deze hadden zij een' open waaijer, waarachter zij meestal het gelaat verborgen hielden. Het kwam mij echter voor, dat dit niet uit eene prijzenswaardige zedigheid geschiedde, want deze scheen haar niet in hooge mate eigen te zijn, maar veelmeer uit coquetterie, en om de buitendien reeds schel genoeg klinkende stem te versterken, waarmede zij zonder ophouden hare dansen begeleiden.

Zij zongen Maleisch, of welligt Soendaasch; althans zij deden het mannelijk personeel vaak in hevig gelach uitbarsten. Ik verstond van de geheele geschiedenis geen woord, en moest dus wel gelooven dat het geestig was. Welligt vermaakten zij zich ten mijnen koste; het woord *Toean* (Heer) althans, waarmede zij alle Europeanen bestempelen, kwam er zeer dikwijls in voor.

Een vol uur had ik het woeste spel aangezien, toen mij ten laatste van het eeuwig gedraai en de schelle muzijk het hoofd begon te duizelen, zoodat ik mijne legerstede opzocht, in de hoop daar eenige rust te zullen vinden. Maar, goede hemel! hoe kon ik aan slaap denken, terwijl ik enkel door een dun rieten beschot van het heidensch rumoer was afgescheiden! 't Was mij alsof ik midden onder de gillende danseressen lag, en wel twee uren lang lag ik slapeloos op mijne matras rond te woelen. Eindelijk kon ik het niet langer uithouden en besloot er nog eens heen te gaan, om te zien of de pret dan nimmer zou ophouden. Ik had mijn bed gaarne in den steek gelaten, en mij, op meerderen afstand, hier of daar onder eenen boom te slapen gelegd; maar het begon juist hard te regenen.

Op de dansplaats was het tooneel in zooverre veranderd, als zich nu ook

eenige mannen aan den dans hadden aangesloten. Hetgeen ik er van zag, was niet wat men bij ons gewoonlijk onder een' mannendans verstaat, maar bestond eenvoudig in een rondloopen onder elkander, gepaard met wonderlijke buigingen en verdraaijingen van het ligchaam.

Onder de knapen, die zich op deze wijze bij den dans hadden aangesloten, was er één, die waarlijk voortreffelijke proeven gaf van zijne bekwaamheid in het vak. De lezer kan er zich eenigermate een denkbeeld van vormen, wanneer hij zich de beweging voorstelt van een' mensch, die des nachts in eene stikdonkere kamer komt, daarin naar iets zoekt, hoogst bezorgd is het minste gedruisch te maken, en tegelijk de vaste overtuiging heeft, dat ergens in het vertrek eene klem is geplaatst, waarin hij met elken tred vast kan raken, hetgeen hem natuurlijk de hevigste onrust baart en tot de uiterste omzigtigheid noopt. Zóó liep de man, zóó trad hij op, zóó sloop hij op de teenen tusschen de danseressen rond, en scheen voor de aanraking van eenig kleed of van de bamboes-stutten der hut een' doodelijken angst te hebben.

Maar zelfs dit kon mij niet lang meer boeijen; ik was al te vermoeid, en toen ik zag dat niets nog verder verwijderd was dan het eind van de historie (immers een der oppassers goot, juist toen ik voorbijkwam, nieuwe olie in de lamp) verliet ik de plaats weder en leide mij ten tweedemale te bed. Maar ook ditmaal te vergeefs; als hamerslagen dreunden mij de toonen der anklong in de ooren; het was mij als werd mij het hoofd door midden gezaagd. In wanhoop sprong ik eindelijk op, greep mijne wollen deken, en vlood, te midden van den regen, naar het verste einde van het dorp, ja verder nog, naar de rijstvelden, waar ik mij, in mijne deken gewikkeld, onder een' eenzamen kokospalm nedervleide. Toen ik des anderen morgens ontwaakte, was ik door en door nat, maar ik had ten minste een paar uren heerlijk geslapen en gevoelde mij frisch en verkwikt.

VII. BANDONG.

De ligging van Bandong, waar ik tegen den middag aankwam, is bijna nog schooner dan die van Tjandjoer. Door hooge vulkanische bergen —

den Malabar, Tangkoeban-prahoe en andere — ingesloten, vormen deze het bekoorlijkste dal, dat zich denken laat. Ook hier heerscht nog de tropische vruchtbaarheid, hoewel men reeds diep in het binnenland is; kokosareka en arenpalmen wuiven hunne ritselende kruinen boven manga's en papaja's en nangka's: en toch is de lucht koeler en verfrisschender dan op het vlakke land. Men ziet niet alleen, men voelt ook dat men zich in het hooge, bergachtige gedeelte van het land bevindt.

Het stadje zelf heeft bijzonder veel overeenkomst met Tjandjoer, zoo wat den bouwtrant, als het verkeer betreft. Een Assistent-Resident voert het bestuur in deze provincie, maar staat onder de bevelen van den Resident van Tjandjoer.

Ik nam mijn' intrek in een hôtel (want Bandong is geene onbeteekenende plaats), waar mij eene zeer zwaarlijvige waardin, die reeds een onbepaald aantal echtgenooten moet hebben gehad — ik hoorde zelfs het ontzettende cijfer van *zeven* noemen — ten vriendelijkste ontving. Voor al het andere echter had ik rust noodig; ik voelde mij zwak en afgemat, nam een bad, at een weinig en hield eene duchtige *siesta.*

Door de vriendelijkheid van den Heer Kinder, een' koopman te Batavia, was ik van een' brief voor diens zwager, den Assistent-Resident Visscher van Gaasbeek, voorzien en werd door dezen op het hartelijkst verwelkomd. Ik moest mijn goed uit het logement terug laten halen, om bij hem mijnen intrek te nemen, en reeds na weinige uren zag ik mij op de aangenaamste wijze geherbergd.

Tegen den avond nam ik met het grootste genoegen de uitnoodiging van den huisarts aan, om met hem naar den Regent te rijden en diens *bajadères* te zien dansen. Ook Engelschen en Amerikanen zou ik er aantreffen, gelijk ik hoorde, en reeds vernamen wij uit de verte de toonen van den *gammelan.*

De plaats was slechts weinige honderden schreden verwijderd, en dadelijk traden wij in de kamer — of audientiezaal, als gij wilt — die door een groot aantal staande en hangende lampen verlicht was.

Om overigens den lezer den zin van het woord *Regent* te verklaren, waaronder wij iets geheel anders verstaan, zijn wel een paar woorden noodig. De éérste persoon in Nederlandsch-Indië, ná den Koning der Nederlan-

den, is de Gouverneur-Generaal, die natuurlijk op de verschillende eilanden weder zijne onder-gouverneurs heeft. De Gouverneur-Generaal resideert op Java. Het eiland is echter, wegens de uitgestrektheid er van, weder in districten, of, gelijk ze hier genoemd worden, residentiën, verdeeld, waarvan elk door een' Resident of Assistent-Resident wordt bestuurd; onder dezen staan de zoogenaamde Controleurs.

Buiten deze Europesche ambtenaren gebruikt de Nederlandsche Regering, uit een zeer wijs en nuttig beginsel, ook nog inlanders, die door hun inkomen genoopt worden de zaak van het Gouvernement te dienen, onder de inheemsche bevolking eenigzins als bemiddelaars optreden en tot op zekere hoogte voor het goed gedrag der laatste moeten instaan. De inboorling hangt zijn' Vorst nog zeer trouw aan; daarom was het noodig de laatste zooveel te naauwer aan de Nederlandsche Regering te verbinden. Het beste middel daartoe was, op hun eigenbelang te werken, en deze "Regen- "ten," gelijk men ze noemt, hebben het dan ook zeer goed. Van elke pikol, die hun district opbrengt, trekken zij eene zekere vastgestelde som, en het jaarlijksch inkomen van den Regent van Bandong moet thans meer dan *f* 100,000 beloopen.

Ook de Resident heeft zijn aandeel, en het spreekt van zelf, dat juist dáárdoor de cultuur der verschillende producten door al de hoofd-ambtenaren, die er winst uit kunnen trekken, zoo ijverig mogelijk gedreven wordt. Ongetwijfeld zal, bij zoodanig stelsel, niets ligter voorkomen, dan dat onredelijke ambtenaren aan de inboorlingen, die gedwongen worden hunnen arbeid tegen een hoogst karig loon te leveren, onmatige eischen doen, en de ervaring heeft dan ook geleerd dat zoo iets geschiedt; maar daardoor ook hebben de statistieke opgaven een verhoogd bedrag van uitgevoerde producten kunnen leveren.

De tegenwoordige Gouverneur heeft nu begonnen de inboorlingen in eenige deelen des lands, ten opzigte van den arbeid, vrij te laten, en getracht hen in hun eigenbelang even werkzaam te doen zijn als vroeger. God geve dat zulke menschlievende bedoelingen gelukken mogen! Maar de uitkomst laat zich gemakkelijk vooruitzien. De inboorling leeft bijzonder matig, met rijst voor een paar duiten komt hij den geheelen dag toe; en al heeft ook het verkeer met de Europeanen vele behoeften in hem gewekt, die hij vroe-

ger niet kende, zoo is het toch niet waarschijnlijk, dat hij zoo overmatig hard arbeiden zal, als waartoe hij vroeger door enkele gewetenlooze ambtenaren werd gedwongen. De inboorling zal er niet slechter aan toe zijn; hij heeft minder te werken en kan een veel gemakkelijker leven leiden; heeft hij meer noodig, dan zal het hem ligt vallen zijne eigene zaken te verbeteren; — maar er komen ook minder producten ter markt; niet alleen verminderen de inkomsten der ambtenaren en Regenten, ook de kooplieden in de steden hebben minder om te zetten en zien alzoo hunne winst verkleinen. Het gevolg zal zijn dat ieder op zijne beurt een luid geklag over den geruïneerden handel en nering zal aanheffen, en de arme inboorling ten slotte toch weder zal eindigen met zijn eigen huid aan de markt te brengen.

Het is zoo, aanvankelijk zou dit stelsel van dwang-arbeid alleen tot proefneming gediend hebben; tot vrijwillig werken ongenegen, zouden de inboorlingen langs dien weg met den aard en het nut van den arbeid bekend worden, nieuwe behoeften leeren kennen en middelen ontdekken om deze te bevredigen. Maar gaande weg bleek het sijstema zoo boven alle verwachting gunstig voor de belangen van Nederland te zijn, dat de voormalige Gouverneurs, die zich vaak ten hoofddoel stelden om binnen den korten tijd hunner Regering zooveel mogelijk schatten bijeen te zamelen, ten einde daarmede later in Nederland hunne Indische levenswijze te kunnen voortzetten, zich wel wachtten er aan te knagen. Te verdienstelijker is daarom de poging van den tegenwoordigen landvoogd, om deze misbruiken, waarvan de plotselinge afschaffing onmogelijk is, te verminderen, en ik wensch hem, wat mij betreft, in het belang der menschheid, van ganscher harte een' goeden uitslag zijner plannen.

Ware ik overigens het vertrek van den Regent binnengetreden zonder te weten bij wien en in welk werelddeel ik mij bevond, zeker zou ik nooit geraden hebben dat het in Indië en bij een' Javaanschen prins was. De geheele inrigting was zuiver Europeaansch. Aan de wanden hingen Fransche en Engelsche gravures en groote spiegels in vergulde lijsten. Alleen de op den achtergrond, als tropheën tegen de muur geplaatste zonne-schermen, met steelen van wel 8 à 9 voet lengte, hadden iets vreemds. Op tafel stonden sigaren, in platte Fransch-lederen kokers.

De Regent zelf, met al zijne onderhoorigen, stak van dit alles scherp af. Hij was een jong, schoon man, met ligten snorbaard en donkere oogen, vol uitdrukking, maar eenigzins mat, misschien wellustig. Hij had geheel de physionomie van zijn' stam, en was eigenlijk de onechte zoon van den vroegeren Regent, die door de Hollandsche Regering afgezet en op pensioen gesteld was, omdat onder zijn bewind de vorige assistent-resident van Bandong — een wegens zijne wreedheid en gestrengheid bij alle inboorlingen gehaat man — vermoord was geworden. Om het hoofd droeg hij, als eene soort van tulband, den gewonen doek; verder een hemd, vest en fijn-lakensch buis met goud-gegalonneerden kraag, eene vrij naauwe broek van inlandsche stof, en daarover heen een bijna tot aan de enkels reikende fijne *sarong*. Zijne bloote voeten staken in fraai gewerkte Chinesche pantoffels.

Het kostbaarste van alles was een wapen, dat in den zwaren zijden gordel stak, die op de heupen zijn *sarong* omsloot. Dit wapen was een dolk of kris, met gouden heft en schede, in den hier gewonen vorm, van boven rijk bezet met diamanten, smaragden en topazen, en de kling van het fijnste mat-gedamasceerde staal.

De inlandsche Vorsten zijn zeer op dit wapen gesteld; in het staal er van zijn geheime teekenen gegrift, welke slechts voor hen verstaanbaar zijn, en waaraan elk lid eener familie dadelijk de zijnen herkent. Hunne godsdienst schrijft hun voor om, wanneer zij dezen kris ooit in vreemde handen vinden mogten, tot elken prijs weder in het bezit daarvan te geraken.

Voor de geopende en breede deuren der zaal zaten de muzikanten, met hunne verschillende soorten van *gammelans*, allen op den grond gehurkt. Alleen op deze wijze mogen zij voor den Regent verschijnen. Eenige bedienden zaten in dezelfde houding binnen het vertrek, met de nimmer uitgebluschte lont van kokos-bast in de hand, streng achtgevend op het geroep van *api*, dat hen aanstonds naderbij deed kruipen, om, zoo laag mogelijk op den grond gehurkt, den Regent het vuur aan te bieden, en, eenigzins meer opgerigt, zijnen gasten dezelfde dienst te bewijzen. Zóó slaafsch en stelselmatig wordt daarbij de onderdanigheid in acht genomen, dat zelfs deze kruipend-onderworpene houding nog niet voldoende schijnt, en de arm zich niet eens eene zelfstandige beweging veroorloven mag om het verlangde aan te reiken; — terwijl hij met den linker-arm, vol eerbied en on-

geveer in eene houding alsof hij elk oogenblik eenen houw op den kop verwachtte, de vuur-lont aanbiedt, houdt hij met den regter-, als ter ondersteuning, den linker vast.

Nadat de eerste begroetigen gewisseld waren en de aanwezigen plaats genomen en hunne sigaren aangestoken hadden, gaf de Regent een teeken met de hand, en de harde, maar volle en harmonische toonen van een uitgezochten *gammelan* klonken ons in de ooren.

Plotseling vertoonde zich aan de geopende deur links, de gestalte van een jong, wonderschoon en fantastisch gekleed meisje. Zij droeg een niet te lang, vrij naauwsluitend gewaad, dat mij voorkwam uit eene wollen stof te bestaan en met groen en goud doortrokken te zijn, daar het bij elke beweging van haar ligchaam schitterde van een' matten, metalen glans. Een breede, prachtig bewerkte, gouden gordel omsloot haar midden, en zij droeg even als die vorige danseressen, — die ik overigens in het minst niet bij haar vergelijken wil — haar kleed tot digt onder de armen, zoodat het van voren zedig de borst bedekte, maar de ronde, elastieke schouders en de zachte, welgevormde armen, die alleen onder de schouders en bij de handgewrichten met armbanden versierd waren, bloot liet. Donkerroode, gestikte broekspijpen sloten zich om het onderste gedeelte van haar been, en schenen uit te loopen in een' gouden band, die om de knieën sloot: de kleine, lieve voetjes waren bloot. Voor de borst droeg zij eene soort van gouden ster of roset, in bevalligen vorm gedraaid en als eene zon uitloopend. De haren waren glad teruggekamd en door gouden naalden en kammen vastgehecht; op het hoofd zag men eene soort van gouden diadeem, waarvan de smalle, vlakke, opwaarts gebogene gouden platen, bij elke beweging der dansende trilden en zacht tegen elkander bengelden. De vorm van dit hoofdsieraad was, gelijk de Regent ons later deed opmerken, aan oude heidensche beelden uit Java's vroegste geschiedenis ontleend.

Met zachten, zwevenden gang, langzaam zich omdraaijend en buigzaam het ligchaam op- en nederheffend, verscheen zij aan den ingang en bewoog zich langzaam door de zaal. Naauw was zij er binnen, of eene tweede gestalte, tot in de minste kleinigheden eveneens getooid, volgde haar; hierna eene derde, eene vierde, enz. Zes maagden, de eene al schooner en fraaijer dan de andere, zweefden op die wijze de zaal rond, en begonnen, onder

begeleiding van het vreemdsoortig klokkenspel, haar karakteristieken en pantomimischen dans.

Zacht gleden zij elkander voorbij, zonder ook maar den zoom van elkanders kleederen aan te raken; op en neder zweefden de teedere, liefelijke gestalten, en de kleine gezigtjes keken daarbij zoo ernstig en weemoedig, en schudden zoo stil en verwijtend het hoofd, dat de gouden naalden er van bewogen, en met fijn geklink met de punten tegen elkander stieten.

Mij werd bij den wonderlijken dans der schoone kinderen en onder het voor de zenuwen zoo schokkend klokkenspel van den *gammelan* zoo vreemd te moede, dat het mij vaak voorkwam alsof ik droomde. Ik waagde naauwelijks adem te halen, en toen de meisjes eindelijk, nog vlugger dan zij gekomen waren, de deur uitwipten, had ik een gevoel, als ware mij een zwaar gewigt van de borst genomen, en als kon ik nu eerst weder vrij en ongehinderd lucht scheppen.

"Dat was regt aardig om aan te zien — *api* —" riep een Amerikaan, die digt naast mij zat, eerst tot mij en daarna tot den in onze nabijheid nedergehurkten bediende, die zijne reeds ontelbare malen uitgegane sigaar op nieuw moest aansteken: — "vervloekt lieve meisjes," voegde hij er bij, "vooral de eerste." Ik hoorde hem spreken, maar verstond in het eerst naauw wat hij zeide; als uit een' betooverenden droom ontwaakt, zag ik om mij heen. Maar de Europesche muren, platen, lampen en versieringen riepen mij, tot mijne spijt, spoedig tot de onaangename werkelijkheid terug. De Europesche omgeving pastte niet bij de Indische *bajadères;* ze goot mij koud water op het lijf, en ik had er op dit oogenblik veel om gegeven, heel dit elegante praalvertoon in de eenvoudigste hut van bamboes te kunnen herscheppen.

Intusschen suisten de toonen van den *gammelan* zachtjes voort. 't Is eene vreemde zaak met dit instrument. Ik heb er herhaaldelijk uren achtereen naar geluisterd, en gevoeld *dat* in die toonen eene melodie, eene bepaalde harmonie lag, maar nooit ben ik in staat geweest deze vast te houden en behoorlijk in te deelen. Ik ondervond hier voor de eerste maal hetzelfde, wat mij bij de Amerikanen altijd zoo zonderling, ja ik mag wel zeggen, zoo belagchelijk, was voorgekomen, wanneer ze mij bij het hooren van het een of ander eenvoudig lied, toeriepen: "dat versta ik niet." Zij verston-

den het niet, omdat zij er met hunne voeten niet de maat van een' of anderen dans bij konden trappen. En nu moet ik hier toch tot mijne schande bekennen, dat ik deze melodiën der inboorlingen ook niet verstond. Somtijds scheen het mij wel, dat ik eenig thema of grond-accoord had onthouden, maar beproefde ik hierop voort te bouwen, dan klonken weder geheel andere passages tusschenbeiden, die volstrekt niet op de eersten sloegen en mij zóó in de war bragten, dat ik intusschen het voorafgaande evenzeer vergat. Ik kan anders eene melodie vrij gemakkelijk vatten, maar ben nooit in staat geweest ook maar een paar takten dezer *gammelan*-muzijk te onthouden.

Na eene pauze van ongeveer een kwartier-uurs, verschenen de danseressen op nieuw aan de deur. Weder zweefden zij, als de eerste maal, schuw en met nedergeslagene blikken door de zaal, en schenen eerst door den dans leven en beweging te ontvangen. Ditmaal droeg elk van haar een' waaijer van paauwenvederen in de hand, en naar mate de toonen der klokken sneller ruischten, werd ook de dans levendiger; zij bogen, al schertsend en spelend, de waaijers tegen elkander, schenen elkaâr te vervolgen, elkaâr te ontvlugten, en waren plotseling weder door de wangunstige deur verdwenen.

De Engelsche Officier, die naast den Regent gezeten was, had zich inmiddels den kris doen geven, om dit wapen van meer nabij te bezien; het ging van hand tot hand, en wij konden niet nalaten den fraaijen arbeid in goud en staal, zoo aan de scheede als aan het heft, te bewonderen. De Regent gaf een teeken, en een der in alle hoeken hurkende gedaanten, kroop genoegzaam op handen en voeten naar den gebieder toe, om diens bevelen te vernemen. De Regent boog zich tot hem neder en fluisterde hem eenige woorden in het oor. Als een slang over den gladden vloer schuifelend, verdween hij aanstonds daarop naar den achtergrond.

Geen tien minuten verliepen, of wij zagen een' jongen en slanken lijfeigene binnenkomen, met vijf wapenen beladen, die van goud en edelgesteenten schitterden. In het eerste oogenblik bekommerde ik mij weinig om den kris, daar de persoon die ze bragt al mijne opmerkzaamheid tot zich trok. Hij naderde in eerbiedig gebogen houding, om den gebieder de verlangde wapenen aan te reiken; maar niets slaafsch was in zijne huldiging,

en hij stelde zich niet als zijne mede-dienaren aan, terwijl hij de verdere bevelen van zijn meester afwachtte. Het gelaat van dezen merkwaardigen man kon waarlijk schoon heeten; de neus was lang en welgevormd, de mond klein, het oog zwart en vurig; maar om de zachtgevormde lippen lag een trek van weemoed, die slechts niet dan met moeite scheen onderdrukt te worden. Zijne kleeding was die der meesten van zijn geslacht: de hoofddoek, als een tulband onder het vol en opgebonden haar om de slapen gewonden; de naauwe broek; de korte *sarong;* — slechts stond het buis niet open, als bij de meeste inboorlingen, maar was tot bovenaan waarschijnlijk toegeknoopt, terwijl eene soort van schoongekleurde *châle* over zijne schouders lag en tot op de helft der armen reikte. Niettegenstaande dit alles, zou ik er op hebben willen zweren dat het eene vrouw was; maar dan lag er ook weder, bij al den eerbied, zoo veel standvastigheid en stoutheid in de geheele houding der gedaante, dat ik niet wist wat er van te moeten denken.

Ik maakte mijn' buurman, den Amerikaan, er op opmerkzaam, en vroeg hem waarvoor *hij* den bediende aanzag, voor een knaap of meisje. "*Oh,* "*damn it!*" zeide hij, na de gestalte eene poos van ter zijde te hebben opgenomen; "dat is een jongen; hij heeft immers eene broek aan en een' doek "om het hoofd. Maar wat een heerlijke dolk is dat toch; die moet geld "gekost hebben!" Het wapen, dat hij bezag, interesseerde hem meer, en hij sloeg de gedaante niet langer gade. Op een teeken van den Regent, boog deze nog eenmaal en verdween achter een' pilaar, van waar zij door een andere deur moet zijn heengegaan, althans ik zag haar niet weder. Gedurende al den tijd, dat zij binnen de kamer geweest was, had zij haar oog geen oogenblik van den Regent afgewend, en ons-zelven ook niet een enkel maal vlugtig opgenomen.

Intusschen gingen de wapenen van hand tot hand. Zij hadden allen den eigenaardigen vorm van den kris, welke zich, vooral wat het wonderlijk zamengesteld heft aangaat, zonder afbeelding slecht laat beschrijven; maar het eene was al prachtiger en rijker met juweelen bezet, dan het andere. Mij zou het eenvoudigste het liefst zijn geweest, want het had eene onbegrijpelijk kunstig bewerkte schede, en het heft vormde een gouden afgoden- of draken-beeld, weinig, maar smaakvol, met juweelen bezet. Het werk daarop

was zóó kunstig, dat ik vast overtuigd ben, dat alleen de bekwaamsten onzer graveurs in staat zouden wezen het even elegant na te maken.

Toen ieder de wapenen bezien had, gaf de Regent ze aan een' anderen dienaar, die ze naar hunne plaats terugbragt. De jonge knaap — aangenomen dat het er een was — kwam niet weder. Aan een' anderen werden door den Regent een paar woorden toegefluisterd, en dadelijk daarop begonnen de *gammelans*, die eene poos gezwegen of althans slechts zeer zacht voortgespeeld hadden, eene nieuwe melodie.

Het waren mol-toonen; week, en tot in de diepste schuilhoeken van het hart dringend; schijnbaar zonder eigenlijke zamenhang, en toch weder op elkander slaande, zoodat het oor twijfelachtig den loop der melodie bleef volgen.

Plotseling gingen de toonen in een levendiger thema over. Het klonk als een krijgslied, dat de strijders tot den kamp moest aanzetten. Met snelle, krachtige, maar eentoonige klanken gaf het eene instrument den stormloop der belegeraars aan, en daartusschen klonken, als spottend gelach, enkele schelle en krassende geluiden.

Ik had de oogen gesloten, om mij geheel aan den indruk dezer opwekkende melodiën over te geven. Toen ik ze weder opende, zag ik midden in de zaal een klein meisje, in knielende houding, zes bogen en pijlen, drie van elk, met de punten tegen elkander op den vloer leggen. *Api!* riep de Regent, en een zijner in den hoek gehurkte dienstbare geesten gleed bliksemsnel er uit te voorschijn, liep schuins door de zaal, zag daarbij de bogen en pijlen over het hoofd, raakte er met de voeten tusschen verward, en zou, terwijl hij ze door elkander schopte, bijna omver gevallen zijn.

De Regent vertrok daaronder geen gezigt, maar eer de schade kon hersteld worden, verschenen de meisjes weder op den drempel. Langzamer nog dan vroeger gleden zij elkander voorbij, en reikten zich voor de eerste maal de handen. Eensklaps klonk de krachtige krijgsmuzijk, en als door eene onwederstaanbare magt gedreven, vlogen de meisjes elk op hare plaats en grepen een der pijlen en bogen. Altoos levendiger ruischten de toonen; altoos sneller klonk daartusschen het uitdagend gekras; de bogen werden gespand, de pijlen mikten op het hart der tegenpartij — maar zij vlogen niet van de pees; de weemoedig starende aangezigten der schoone maagden

wendden zich af, de punten der pijlen daalden weder, en treurig schudden zij het hoofd, zoodat de gouden versiersels hunner slapen zacht en klagend tegen elkander stieten.

Op nieuw begon daarop de vroegere dans, met nieuwen moed gordden zij zich ten strijde — maar de liefde scheen in hare harten magtiger dan de haat; — geen pijl doorkliefde de lucht, alleen door dwang schenen zij hare vijandige houding te blijven bewaren; en dikwijls kwam het mij voor alsof zij de bogen nederwerpen en elkander in de armen wilde vliegen.

Nooit heb ik een edeler, kuischer en daarbij boeijender pantomime aanschouwd, dan den dans dezer zes meisjes. Ook het volk buiten de deur, dat tot hiertoe in eerbiedige stilte niet gewaagd had, gedurende de voorstelling het minste teeken van leven te geven, voelde er zich door aangegrepen. Wanneer de zusters in het strijdperk traden en eindelijk vastberaden de boog ophieven, klom een medelijdend gemompel, een geroep om genade uit de menigte op, en de zwellende toonen der instrumenten juichten omdat er geen bloed was gevloten.

Ten slotte werd de aandacht op het hoogst gespannen. De eene partij der zusteren greep voor het laatst pijl en boog, en mikten op de borst der anderen; maar dezen lieten de wapenen zinken en boden, met afgewend gelaat, het hart ten mikpunt aan. Daar vielen de bogen ratelend op den grond, en op elkander toevliegend, vielen zij in elkanders armen en vierden met vrolijken dans het feest der verzoening, terwijl de klokken in de zaal en het volk daarbuiten met vrolijk gejubel bij den triomf der liefde invielen. De inboorlingen voor de deur stelden zich aan als bezetenen, en — ik geloof dat ik mij de bekentenis niet behoef te schamen, dat ook mij een traan in het oog welde.

De dans was hiermede geëindigd, de *bajadères* verdwenen, de rondgestrooide bogen en pijlen werden opgeraapt, en wij namen afscheid van den Regent, die mij op het vriendelijkste uitnoodigde mijn bezoek spoedig te hervatten. —

De Europeanen in Bandong, de weinige daar wonende ambtenaren en de planters der naburige plantagiën, hebben des Zaturdag-avonds gewoonlijk om de beurt een kransje. Ook dezen avond had de bijeenkomst plaats, en wel bij den Heer Visscher, bij wien ik intusschen, daar het tamelijk laat geworden was, de meeste gasten reeds verzameld vond.

Uit eene vreemde, bijna bovennatuurlijke wereld, zag ik mij plotseling, als met een' tooverslag, in een Europeesch salon verplaatst. Gekapte Heeren en Dames, bedienden die thee en gebak presenteerden, speeltafels, en pratende, lagchende groepen!

Mij echter duizelde het hoofd nog te zeer van al wat ik pas gezien en gehoord had, om mij ditmaal veel met het gezelschap te kunnen bemoeijen. Ik nam daarom stil en ongemerkt in een' hoek plaats, en zag, meer droomend dan wakend, de drukte om mij heen toe. Hoe ik dien avond te bed ben gekomen, weet ik waarlijk niet.

VIII. DE THEE-PLANTAGE.

Op den avond bij den Resident, waarvan ik u verhaald heb, had ik twee zeer aangename kennismakingen aangeknoopt: — eene met den Heer Philippeau, die op Lembang eene zeer aanzienlijke koffij-plantage bezat, en de andere met zekeren Heer Brumstede, die het opzigt had over eene even groote thee-plantage. Beide heeren hadden mij met de meeste vriendelijkheid uitgenoodigd hen te bezoeken, en ik besloot reeds in de eerstvolgende dagen van die uitnoodigingen gebruik te maken. Op heden — het was Zondag — voelde ik mij evenwel nog onder den druk eener ligte ongesteldheid, en te aangenamer was mij het aanbod der zuster van den Heer Visscher, om met haar en hare kinderen een weinig door de straten van Bandong te gaan rondrijden. Een paar zoogenaamde *oepas* of policie-dienaren, vergezelden ons te paard.

Het weder was heerlijk, en de ligging van Bandong, met zijne regte en van tuinen omgeven straten, met vreemdsoortige palmen en vriendelijke woningen, wezenlijk betooverend.

Het hoofdplein der stad ligt tusschen de woningen van den Resident en van den Regent, en is met prachtige *waringin's* beplant.

De *waringin* wordt door de Javanen heilig geacht en steeds voor de woningen hunner hoofden of voor hunne moskeën geplant. De hooge groei der boom maakt hem die eer waardig, en ik heb er werkelijk gezien, die mij in stomme verbazing langen tijd aan dezelfde plek wisten te boeijen.

Ik ken geen enkelen boom, die zóó hoog opgroeit en zich over zoo groote oppervlakte uitbreidt, terwijl hij tegelijk geen stam heeft. De *waringin* is enkel *wortel.* Om hem heen is de grond vele schreden ver met een zóó digt weefsel van wortels doortrokken, dat men er vaak geen stok kan tusschen steken. Van daar ook dat hij meestal een weinig van andere boomen of van de woningen verwijderd staat. Dezelfde wortelen echter vormen van boven, terwijl zij te zamen stevig als een vastgesnoerde, reusachtige takkebundel omhoog rijzen, den stam, die ook nooit zoo hoog reikt als bij andere boomen van die grootte, maar zich spoedig weder in onbegrijpelijk lange, slanke takken uitzet, zoodat het bijna schijnt alsof deze, waarvan men de gangen, elk afzonderlijk, tot waar zij zich in den grond verliezen, kan naspeuren, regelregt uit den wortel ontspringen, en zich slechts tot op zekere hoogte vast omklemmen om eene soort van stam te vormen. Uit deze takken nu schieten weder nieuwe loten, die als lange touwen op de aarde nederhangen en daar weder wortel vatten; en wanneer men de natuur haren gang laat gaan ontstaan uit deze nieuwe wortelen weder andere takken, die op dezelfde wijze een' stam vormen. Waar men den boom echter in tuinen, of in de nabijheid van huizen geplant heeft of onderhoudt, kapt men de nederschietende wortelen, die anders veel te veel plaats zouden wegnemen, op ongeveer zes voet boven den grond af, zoodat zij dan alleen eene zeer eigenaardige *draperie* vormen, waarbij het ligt grijs der fijne takken lief afsteekt tegen het donkergroen der bladeren, die in lange, buigzame *festons*, als zoovele guirlandes, ver uit de hoogte tot laag op den grond reiken.

Wij reden door de voornaamste straten van het stadje, vooral door het gedeelte waar de meeste winkels waren en de *passer* of markt gehouden werd. Van elk plekje was hier door de kooplieden, meest Chinezen, gebruik gemaakt om hunne weinigbeduidende waar uit te kramen. Met de beenen onder zich gekruisd, zaten zij in hunne opene winkeltjes de koopers af te wachten, of poogden de rondwandelende landmeisjes op de deugdelijkheid hunner waren opmerkzaam te maken.

De twee tegen elkander staande rijen van de passer, van voren open en van binnen slechts door eene nederhangende mat of eene dunne wand van bamboes afgesloten, schenen ook hier een geheel te vormen, waarin

slechts eene bepaalde hoeveelheid van goederen te koop geboden werd. En toch besloot elke ruimte van zes voeten in deze kleine wereld weder eene nóg kleinere, geheel op zich-zelf staande, en de lieden, die hier vreedzaam naast elkander zaten en hun sirie van de bladeren van eene en dezelfde plant kaauwden, waren welligt de bitterste vijanden, die elkaâr hevigen haat en nijd toedroegen. *Tout comme chez nous!* alléén verandering van taal, huid en kleederdragt.

Maar iets was er, dat mij in die menschen volstrekt niet aanstond, — het slaafsch voorkomen namelijk, dat zij overal vertoonden. Zoo ras zich het rijtuig van den Resident, met de policie-dienaren er achter, maar even in de straat liet zien, ontblootten de mannen niet alleen het hoofd, maar kropen ook in diepe onderworpenheid op den grond. Bij de vrouwen was het niet anders; met den rug naar den straatweg gekeerd en het hoofd afgewend, hurkten zij eerbiedig — neen, *slaafsch* —, tot het rijtuig van hun gebieder, die er niet eens in zat, voorbijgereden was.

Vooral schijnen de Chinezen er genoegen in te vinden, hunne onderdanigheid zoo duidelijk mogelijk aan den dag te leggen. Ik zag hen dikwijls uit het achterste gedeelte van den winkel, waar zij zoo gemakkelijk hadden kunnen blijven zitten, te voorschijn springen, en dan aan den ingang nederhurken. De inboorlingen daarentegen pakken zich weg, wanneer zij dat nog met behooren doen kunnen. De vrouwen en meisjes slaan, wanneer er tijd voor overblijft, een der talrijke zij-straatjes in, en de mannen maken een' omweg, wanneer zij zulk een rijtuig zien naderen. Ook ziet men er nu en dan wel eens een, die trotsch overeind blijft staan en naauw den hoed op zij trekt. Denzulken echter treffen dan ook altoos grimmige blikken, en vaak zelfs dreigende woorden van de policie-beambten. Het zijn de vertegenwoordigers der "uiterste linker-zijde" onder de berg-bewoners; maar de partij schijnt, gelukkig voor de Hollanders, nog vrij zwak te zijn; immers in het tegenovergestelde geval, zouden eenige honderden Europeanen deze millioenen krachtige lieden moeijelijk regeren en in bedwang houden kunnen.

Niet enkel in de winkels worden goederen te koop geboden: ook ambulante handelaars gaan op verschillende plaatsen met hunne korven en pakken op en neder, of zitten aan den weg gehurkt om koopers af te wach-

ten. Zij dragen vooral vruchten, gebak, gekookte en gebakken rijst, matten, mandewerk, voetkleedjes, enz. De koopers worden meest onder de inboorlingen uit de omliggende kampongs gevonden, die gewoonlijk rijst of andere producten medebrengen en daarvoor inruilen, wat zij voor hun huisraad noodig hebben. Bij dat alles schijnen de vrouwen eene voorname rol te spelen; ik zag ze althans bij groote scharen. Voor het grootste gedeelte zijn het schoone, bloeijende gestalten, deze halfnaakte meisjes uit de stille palm-oasen.

Des anderen morgens vroeg maakte ik mij op om de thee-plantage van den Heer Brumstede te bezoeken. De Heer Visscher was zoo vriendelijk mij een' zijner bedienden mede te geven, om mij den weg te wijzen. Vooraf moest ik een' niet ver van den weg liggenden kleinen waterval gaan bezien.

Dáárheen reden wij dan het eerst, en bereikten spoedig een' kleinen bergstroom, die zich thans, beschaamd van heel zijn levenstijd aan niets dan de besproeijing van rijstvelden te wijden, in zijne ruwe en steenachtige bedding had teruggetrokken, en nu naar hartelust sprong en danste, de in zijn' weg liggende rotsblokken overduikelde, tegen den oever opspatte en zich vermaakte met steenen te spelen.

Terwijl wij de paarden bij den teugel hielden, stegen wij langs den tamelijk steilen, dik met gras begroeiden oever af. Talrijke kudden koeijen weidden om ons heen, en luije karbauwen — de trek-stieren der Javanen — lagen slaperig te herkaauwen. Zoo volgden wij een eindweegs de beek. Reeds hoorde ik het ruischen van den waterval, die nog door eene naar voren springende rots voor mijn oog bedekt was. Een oogenblik later sloegen wij den hoek om, en ik had een allerliefst, romanesk gezigt voor mij. De val zelf had zich hier, sedert eeuwen welligt, een' kleinen kuil uitgewoeld, waarin hij, als om de heete, drukkende atmospheer van daarboven te ontkomen, hals over kop naar beneden sprong. De straal had ongeveer vier à vijf voet in doorsnede, en stortte van naauwelijks twintig à vijf en twintig voet hoogte neder. En toch was de kracht van den stortvloed zóó hevig, dat de in lengte en breedte bijna zestig schreden tellende kom er van sidderde en beefde en geheel was omgewoeld.

Hoe steil en afgekant de wanden van de kom ook oprezen, toch waren ze niet naakt en kaal. Neen, de goede natuur had ze met hare weelde-

rigste gaven gesierd, en met bloemen van slingerplanten zóó wonderbaar bekleed, dat aan dezen aarden put, door de beek gedolven en schoongespoeld, geen handbreed aarde, geen enkele steenklomp meer te zien was. Alles vormde één enkel bekleedsel van groene, geurige, beweegbare guirlandes en draperiën, aan wier donkere bladeren, als zoovele paarlen, de daauwdroppels van den rondspattenden kleinen bergstroom hingen, en van de eene bloesem op de andere dansten, om zich eindelijk weder — beelden van al het levende — in haren eeuwigen oorsprong te verliezen.

Zoo zwoel en drukkend als de lucht boven was, zoo frisch en koel was het hier. Tusschen het vriendelijke groen kwamen de breede bladeren van den pisang nieuwsgierig uitkijken, en wuivende bamboes-gewelven bogen hunne veder-kruin over de liefelijke plek.

Uren lang had ik aan de ruischende bron kunnen liggen om het heerlijk tooneel aan te staren; maar de zon rees gedurig hooger aan den hemel, en eer de namiddag-regens begonnen, wilde ik gaarne de thee-plantage bezocht hebben. Wij beklommen dus den heuvel weder en trokken, eenige schreden verder, den kleinen stroom over, die wild tegen ons opbruischte en ons dit in het eerst volstrekt niet scheen te willen toelaten: zóó trotsch en overmoedig hadden de jongste regens hem gemaakt. Hij kon ons evenwel niet verhinderen zijne bedding te doorwaden, en hielp hij mijn paard ook al een oogenblik van de been, toch kreeg het dier dadelijk weder grond onder zich; en wij, hoewel vrij nat, bereikten gelukkig den overkant.

Van nu aan ging het steeds bergop. Tot boven op den bergrug genaderd, van waar wij een bekoorlijk vergezigt hadden, zagen wij de thee-tuinen reeds rondom ons liggen, en ik begon mij tamelijk *Chineesch* te gevoelen. Niet ver van daar, wat veel aan de zon blootgesteld, maar toch door bevallige tuinen omgeven, lagen de gebouwen van Tjioem Boeloeït, de theeplantage van den Heer Brumstede. Wij galoppeerden er vlug op af. De eigenaar ontving ons ten vriendelijkste, en na het genot van eenige ververschingen, traden wij naar buiten om het droogen en bereiden der thee in oogenschouw te nemen. Natuurlijk was dit alles zeer belangrijk voor mij.

Men zegt dat de bereiding der Javaansche thee zich van die der Chinesche alleen in enkele bijzonderheden onderscheidt, maar over het algemeen daarmede tamelijk overeenkomt.

Gelijk bekend is, komen de zwarte en groene thee beide van ééne plant, en ligt het verschil alleen in de bereiding. De gedroogde thee is oorspronkelijk donker, maar verkrijgt eene groene kleur, wanneer men de eigenlijke sappen er zooveel mogelijk uit laat trekken.

De thee-plant zelf wordt kort en laag bij den grond gehouden; er mag niet veel hout aan groeijen. In dit opzigt bestaat tusschen de Javaansche en Chinesche thee een groot verschil. Door het koude klimaat kan in vele streken van China slechts éénmaal 's jaars geplukt worden; den overigen tijd hebben de struiken rust noodig om nieuwe vrucht te leveren. Anders is het op Java, waar, ofschoon alle plantagiën op hoogen grond zijn aangelegd (die, welke ik heden bezocht, ligt 2500 voet boven de oppervlakte der zee), de felle zon onophoudelijk werkt en bloei geeft, zoodat het plukken der nieuw uitbottende bladeren geen enkelen dag in het jaar, tenzij dan bij ongunstig weder, wordt nagelaten. Ieder der arbeiders oogst dagelijks het hem daartoe aangewezen gedeelte van boven tot beneden af, en kan geregeld, wanneer hij beneden klaar is, weder van boven af aan beginnen.

Bij het plukken knijpen de arbeiders met den nagel de drie bovenste bladknoppen af. Deze worden dan in korven naar huis gedragen, om ter bereiding van zwarte of groene thee te dienen.

De voor de eerste soort bestemde bladeren worden dadelijk, nadat ze geplukt zijn, op vlakke, luchtig uit bamboes gevlochten korven in de zon gelegd, om daar te verwelken. Zoodra ze verwelkt zijn, worden zij in huis gedragen en daar gerold.

In het voor de drooging bestemde gebouw vindt men geweldige ovens, die in lange haarden uitloopen, en waarop metalen platen liggen, meest van staal of ijzer, welke, naarmate ze meer of minder van de eigenlijke stookplaats verwijderd zijn, ook meer of minder hitte kunnen inhouden en mededeelen. Zijn de voor de zwarte thee bestemde bladeren eenmaal gerold, dan komen zij op de minst heete plaat, om uit te wasemen. Na een' bepaalden tijd worden zij daar weder afgenomen en op nieuw gerold; dan op nog heetere platen gelegd en ten derdemale gerold, tot daarmede eindelijk de thee in zooverre bereid is, dat zij alleen nog uitgespreid en volkomen gedroogd behoeft te worden. Is dit geschied, dan komt zij op zolder en wordt daar door meisjes en kinderen uitgezocht en gesorteerd.

Een hoofdvereischte voor den eigenaar der plantage is, dat hij gemakkelijk en goedkoop aan arbeiders kan komen, want het laat zich denken wat groot aantal handen noodig is om al wat niet tot het blad behoort, elk rot of onbruikbaar blad, uit te zoeken, en het beste gedeelte uit het mindere te sorteren. De vrouwen krijgen hier al spoedig zeer goed den slag van, en het werk gaat veel sneller dan men, alles in aanmerking genomen, verwachten zou.

De beste zwarte thee, de fijne, wollige bladknoppen, worden overigens in het geheel niet gerold, maar, nadat ze in de zon verwelkt zijn, in huis gebragt en op matig vuur ligt gedroogd.

De behandeling der groene thee is reeds in zooverre eene andere, als deze volstrekt niet aan de zon blootgesteld, maar dadelijk in het gebouw gebragt wordt. Na op den oven gelegd te zijn, ondergaan de bladeren een proces, waardoor de scherpe sappen er voor het grootst gedeelte worden uitgetrokken. In daartoe bepaaldelijk ingerigte *reservoirs*, van water voorzien, worden zij vervolgens met de handen gekneed, en zoo sterk mogelijk geperst, waarbij al het sap er uitloopt.

Hierna worden zij op de voor het droogen bestemde ovens gelegd en daar geheel uitgedord. De groene kleur verkrijgen zij na gedurende een' bepaalden tijd te zijn geschud, ten einde op die wijze toegang aan de lucht te verschaffen. Vroeger was hiertoe veel meer tijd noodig, daar de beweging in eene soort van bak en door een' enkelen persoon geschiedde; sedert echter heeft de Heer Brumstede daarvoor eene bijzondere machine ingerigt, eene soort van groot draaispit, althans wat den vorm betreft, waarin groote hoeveelheden tegelijk kunnen behandeld worden.

Dadelijk nadat de groene thee deze bewerking heeft ondergaan, wordt ze nog eenmaal flink — onder eene hitte van 120° — gedroogd, en komt dan in de gewone groote kisten tot de bewaring er van bestemd: — monstertheebossen, aan elke waarvan een gezin lang genoeg zou hebben.

Natuurlijk gebruikt de Heer Brumstede tot al dien arbeid alleen inboorlingen, en het is aardig om te zien tot welke hooge mate van geschiktheid in hun vak deze lieden het al gebragt hebben. Een sprekend bewijs hiervan levert het tot de verpakking der thee bestemde gebouw, waar de looden platen gegoten en het tot beplakking der kisten bestemde papier van

letters en figuren voorzien wordt. Het papier zelf wordt op Java nog uit China ontboden, daar men het hier niet tot zoo lagen prijs zou kunnen leveren.

Het drukken gaat overigens zeer eenvoudig. De platen, die men er toe gebruikt, zijn natuurlijk stereotyp, grootendeels zelfs in hout gesneden; de drukker strijkt er eenvoudig de kleur over heen en drukt er dan met de hand de reep papier tegen aan. Tot de beschildering der kisten behoort reeds meer kunst. De eerste omtrek wordt luchtig aangeduid; vervolgens evenwel schildert de "kunstenaar" het overige uit de hand, waarbij men hem dikwijls op eenigen afstand, met scheefgehouden hoofd, het effect zijner buitengemeene bloemen, die inderdaad in geen enkel botanisch werk voorkomen, bewonderend ziet gadeslaan. Stelen en bladeren worden er met bekwame hand bijgevoegd, en het "schilderstuk" is voltooid.

Alvorens de thee in kleine kisten wordt overgepakt, komt ze nog eenmaal op den oven, om het laatste overblijfsel van vochtigheid te verliezen. Dan wordt zij in de daartoe bestemde kisten digtgelood.

Intusschen was de hemel bewolkt geworden. Gedurende den regentijd, dien ik tot hiertoe in alle landen, welke ik bezocht, altoos juist getroffen heb, begint het gewoonlijk des namiddags tegen 2 of 3 uur te stortregenen, en wordt het zelden voor 6, 8 of 9 uur des avonds weder droog. Hoewel ik aan dergelijke plasregens gedurende de laatste drie jaren tamelijk ben gewend geraakt, wilde ik er mij toch liever niet moedwillig aan prijsgeven. Na gebruikt ontbijt, nam ik daarom van den Heer Brumstede afscheid, en galoppeerde zóó snel het dal door naar de Bandong-vallei, dat de policie-dienaar, die mij verzelde, alle moeite had om mij bij te houden.

Naauwelijks hadden wij de plantage verlaten, of wij zagen ze reeds in donkere regenwolken gehuld; bij ons begon het te druppelen en wij verhaastten onzen rid. De regen kwam gedurig naderbij, maar wij naderden ook Bandong, en naauw had mijn bediende, nadat wij eindelijk behouden waren aangekomen, de zadels onder dak gebragt, of als een zondvloed viel de regen neder.

IX. DE JAGTPARTIJ.

Des Dingsdags, 25 November, wilde ik eindelijk mijne lang voorgenomene jagtpartij in de om haar wild beroemde vallei van Bandong gaan ondernemen; maar de Regent had mij beloofd, mij voor dat togtje een paard en een' gids mede te geven, die mij dadelijk op de beste plaatsen zou kunnen brengen, en een en ander kon eerst heden in orde worden gebragt. Den volgenden morgen echter was mijne uitrusting gereed; ook mijn gids liet zich niet lang wachten, en vrolijk en frisch draafden wij in de koele, heerlijke morgenlucht naar buiten.

Zijt ge zelf een jager, waarde lezer! dan behoef ik u niet te beschrijven hoe het mij op dien morgen te moede was, hoe ik mij los en vrij voelde van elken band, iedere zorg, elke gedachte, welke mij van het vrolijk jagtgenot had kunnen aftrekken, en met welk een, trouwens in waarheid *onbeschrijfelijk* gevoel, ik de frissche, geurige lucht inademde. Zijt ge geen jager, dan zoudt gij het u niet kunnen verklaren, ook al schreef ik er voor u uitvoerige verhandelingen over. En ik geloof, dat, wanneer ik zelf niet lust en liefde tot de zaak in mij voelde, ik het mijzelven niet zou kunnen verklaren, hoe verstandige menschen er behagen in kunnen scheppen, het gemakkelijkste en aangenaamste leven, het drooge, warme hoekje van den haard te verlaten, en moedwillig, geheele dagen lang, met een zwaar schietgeweer op den schouder, in koude en regen rond te loopen, enkel om een arm stuk wild, welligt alleen een erbarmelijken haas of patrijs dood te schieten, waarvan ze later nog niet eens het geringste nut, het kleinste genoegen hebben, tenzij dan dat van er nog een paar uren mede rond te slepen.

Maar, goede hemel, waar dwaal ik heen! Ik galoppeer immers frisch en vrolijk in het van daauw blinkend groen, en vóór mij ligt een landschap, dat zich met verbaasde, vreugdedronkene blikken beschouwen, uit volle borst roemen laat, maar dat men nu noch immer met koude, doode woorden zal kunnen beschrijven. En wat was er van mijn' gids geworden? Toen ik omzag, had hij zich verviervoudigd, en buitendien liepen nog een paar jongens naast ons, met geweren en andere zaken beladen. Behoor-

den die bij òns? Mijn eigenlijke gids — als ik hem zoo eens mag noemen — knikte mij grijnzend toe, toen ik er hem naar vroeg, en troostte mij met de verzekering, dat er "nòg meer zouden komen." Maar om 's hemels wil, waartoe moesten ons al die menschen dienen? Ik wou er mij op dat oogenblik het hoofd niet over breken; de tijd zou raad brengen. In opgeruimde stemming reed ik verder over den vlakken, digt met menschen bezaaiden straatweg; langs de helling der bergen, die met hunne blaauwe, in nevelen gehulde toppen vriendelijk op mij nederzagen; door welige rijstvelden en bekoorlijk gelegene kampongs; tot wij eindelijk aan eene kleine, maar door de jongste regens sterk gezwollen rivier kwamen, aan den oever waarvan een groot aantal der gewone ossenkarren, welke de verschillende producten uit het gebergte naar de havenplaatsen brengen, geduldig op eene beurt om over te varen stonden te wachten. De overvaart geschiedt met kano's, waarvan er telkens twee op een' afstand van ongeveer 4 à 5 voet aan elkander bevestigd, en met stevig gevlochten bamboes-reepen zóó overdekt zijn, dat zij een veilig geheel vormen. Het bamboes bezit, juist door zijne elasticiteit, eene groote mate van taaiheid, en kan op die wijze werkelijk zware lasten dragen.

Met mijn' gids en nog twee anderen voer ik het eerst over, en bekommerde er mij weinig om, dat de anderen achteraan bleven.

Niet lang daarna passeerden wij een klein stadje, geheel op dezelfde wijze aangelegd als Tjandjoer en Bandong, en beplant met een aantal katoen- of *kapas*-boomen, gelijk de inboorlingen ze noemen. Deze boom heeft dit eigenaardige, dat zijne takken in lijnregte rigting van den stam uitloopen, zoodat zij vaak het voorkomen hebben van daaraan vastgenagelde en dun met loof behangene latten. Op eenigen afstand gezien, heeft de boom daardoor veel gelijkenis met de dennen, vooral ook omdat de vruchten, welke hij draagt, er juist evenzoo uitzien als denappels. Deze vruchten houden vlokken van eene weeke, maar zeer korte en tot spinnen weinig geschikte katoen-achtige stof in, welke door de inboorlingen voor kussens en matrassen wordt gebruikt.

Mijn gids hield hier stil en scheen zeer veel zin in een tweede ontbijt te hebben — zoo hij al tot hiertoe iets gegeten had; maar ik had geen lust om mij hier nog langer aan de nieuwsgierigheid van een' zaamgevloeiden

hoop bruine knapen bloot te stellen, sprong in mijn' zadel en reed verder. De anderen moesten wel goed of kwaadschiks medegaan, en toen ik, nadat ongeveer een half uur was voorbijgegaan, eens even omkeek, zag ik meer dan twintig menschen achter mij, waarvan de helft te paard was, terwijl de anderen er te voet achterheen draafden. Behoorden die allen bij mij?

Te elf uur ongeveer bereikten wij een' negen palen van Bandong verwijderden, kleinen heuvel, welke, ongeveer 200 voet hoog, van de overige bergen geheel afgezonderd en van alle zijden even spits toeloopend, midden in de vlakte staat. Boven op den top zijn een paar kleine bamboes-hutten gebouwd. Het oord ziet er schilderachtig genoeg uit. Vervolgens, welligt een' halven paal verder, kwamen wij aan een paar kleine huizen van bamboes, die tegelijk eene soort van restauratie vormden, en waar binnen wij voor korten tijd onzen intrek namen, daar wij van hier uit onze jagt dachten te ondernemen.

De paarden werden ontzadeld en gevoederd en het laatste scheen ook ons te wachten, daar de vrouw des huizes aanstonds in de kleine galerij frissche matten spreidde, en zich met hare dochter in de keuken druk bezig toonde. Spoedig genoeg kwamen ook schotels binnen met rijst, aardappelen, gebraden hoenders, eijeren, versche suiker, koffij, eene soort van rijstekoek en verschillende soorten van gras en bladeren, die hoogstwaarschijnlijk tot de grootste lekkernijen behoorden, maar waaraan ik evenwel geen smaak vond.

Overigens was ik door den vroegen morgenrid hongerig geworden, en at dan ook naar hartelust. Het is hier gewoonte dat de Europeaan éérst eet, ook al bevindt hij zich geheel alleen, gelijk met mij het geval was. Alléén moet hij zich aan tafel zetten en nuttigen hetgeen hem wordt voorgezet, terwijl de anderen daarbij mogen toekijken. Eerst later krijgen deze het hunne, waarop zij aanvallen als wolven; maar *zij* eten van matten die op den grond gespreid zijn.

Ik ergerde mij aan dit gebruik, dat mij altoos, maar vooral op de jagt, hindert, en riep de oude Maleijers, lieden van een gunstig en beschaafd voorkomen, om zich naast mij aan tafel te zetten en met mij te eten. Ik deed het uit eene soort van egoïsmus, opdat mij het middagmaal dubbel mogt smaken. Maar jawèl! de oude, van kindsbeen af gevoedde schuw-

heid zat hun veel te veel in het bloed, dan dat zij daartoe hadden kunnen besluiten. Zij bleven op den grond, en ik kon er niets meer aan doen.

Mijn plan was geweest, dadelijk na den eten een jagttoertje in de nabijheid te maken, te meer nadat ik van mijn' hospes had vernomen, dat ik reeds op twee honderd schreden afstands zou kunnen schieten, en eenvoudig van den straatweg af naar het vlakke gras-land, eene met riet en hoog gras digt begroeide vallei, te wandelen had. Maar het begon toen juist te regenen, en wij besloten daarom liever vooreerst eene kleine siesta te houden en daarna te zien, welken loop het weder ging nemen.

De regen hield langer aan dan ik gedacht had, en eerst tegen den avond helderde de hemel weder op. Dit was echter juist de beste tijd tot jagen, en ik nam mijne buks al op den schouder en wilde juist den straatweg overgaan, toen een der Maleijers reeds met mijn geheel getuigd en gezadeld paard kwam toeloopen, en mij ried het te bestijgen, daar er zeer veel water in de vlakte was en ik anders kans had nat te worden. Dit laatste wist ik reeds van te voren en maakte mij niet zwaar bezorgd; maar daar ik de eigenlijke jagtgrond niet zoo heel nabij dacht — immers de herten zouden zich niet op zoo kleinen afstand van de woningen wagen — en tegen den avond te paard sneller vooruit zou komen, sprong ik in den zadel, verzocht den Maleijer om vooraan te rijden en draafde hem vlug achterna. Na een paar nog onbeplante rijst-velden te hebben doorgereden, waarop nog veel water stond en door welke de paarden slechts met moeite heenwaadden, betraden wij reeds spoedig het "moeras," dat den naam had van zoo ongemeen veel wild te bevatten.

Ten vorigen jare had de Gouverneur-Generaal hier eene groote drijfjagt bijgewoond, waarbij meer dan acht- of negenhonderd stuk wild, niet geschoten, maar nedergeveld moeten zijn. Deze soort van jagt heeft hier namelijk op bijzondere wijze plaats. De Europeanen brengen hunne geweren mede en worden daarmede op de vlakte, binnen hooge, slechts op vier bamboezen rustende bamboes-hutten geposteerd, waar zij voor regen en zon beschut zijn en een ver uitzigt over het vlakke land hebben; maar de eigenlijke jagers, althans degenen die het meeste wild afmaken, zijn meer bepaald de zoogenaamde *drijvers*, meest allen te paard en met lange krissen of zwaarden gewapend. Zij *drijven* het wild niet, maar jagen het op en

vervolgen het met hunne paarden, waarbij zij zorg dragen altoos in de rigting der scherpschutters te blijven. De paarden zijn meestal reeds volkomen op deze jagt afgerigt en hitsen de opgejaagde herten aan als honden, ja bijten vaak naar hen, wanneer zij ze bereiken kunnen. De Maleijer maakt intusschen met zijne scherpe, lange kris het vlugtende wild af en laat het, zoodra hij ziet dat het niet meer ontkomen kan, stervend liggen, om een ander, nog gezond hert na te jagen. Wat onder het bereik der scherpschutters komt, wordt van uit de bamboes-stellaadje nedergeschoten, en velen die zulke jagtpartijen hebben bijgewoond, verzekerden mij dat het dikwijls hoogst gevaarlijk is aldus omringd te zijn van meestal ongeoefende schutters, die allen geladen geweren in de hand hebben en in elke rigting afschieten. Dikwijls vallen er dan ook ongelukken voor, hoewel het vreemd mag heeten, dat dit niet nog meer geschiedt.

Ongeveer op twee à driehonderd schreden van den straatweg, bereikten wij eene kleine, welligt acht voet breede, maar tot den rand gevulde beek, die, door den regen opgezwollen, haar geelachtig water door het hooge, haar omgevend riet heendrong. Aan den anderen kant, waar het mindere riet een vrijer uitzigt over de vlakte toeliet, zag ik het eerste stuk wild, dat plotseling uit het gras opdook, maar op het volgend oogenblik ook reeds weder in het digte riet verdwenen was. Het moet een groot hert geweest zijn.

Daarmede echter ontwaakte ook mijn oude jagtlust weder, en mijn paardje de hakken in de zijde drukkend, draafde ik naar het kleine water toe en zocht eene drooge plek uit om te kunnen oversteken, daar ik niet ten onregte vermoedde aan de andere zijde meer wild te zullen aantreffen, dan aan deze.

Ik kon echter geene waadbare plaats vinden, en mijn Maleijer, die digt aan mijne zijde bleef, verzekerde mij, dat ik er nergens in de gansche vlakte eene aantreffen zou en best zou doen hier dadelijk over te steken; maar hij voegde er bij, dat de grond zeer slibberig was, en de dieren er te diep zouden inzinken, wanneer wij te paard bleven zitten. Dit was zooveel gezegd als: “stijg af!” Ik was dan ook spoedig uit den zadel en in het water gestapt. Terwijl ik met de eene hand mijne buks boven het hoofd hield en mij met de andere aan de enkele riethalmen vasthield, beproefde ik

den overgang en volbragt dien ook gelukkig, echter niet zonder tot onder de armen nat te worden. Het was toch goed dat ik een paard had medegenomen. Mijn gids volgde mij eveneens te voet. Waar hij de paarden had gelaten, wist ik niet, maar bekommerde er mij ook weinig over, daar ik, geene tweehonderd schreden van mij verwijderd, drie andere geweijen uit het groen zag opduiken en daarnevens nog het opmerkzaam gespitste oor van meer dieren.

Terwijl ik den Maleijer een teeken gaf, bukte ik mij snel om nóg wat naderbij te sluipen, toen een verbazend geplas in het water mij verrast deed omzien, daar ik niet anders verwachtte dan een' ganschen troep herten door de beek te zien trekken. Maar, goede hemel! het was niets dan heel de ontelbare zwerm van Maleijers, die mij, zonder dat ik er acht op had geslagen, op den voet waren gevolgd, en het nu ook hun pligt rekenden de beek door te waden, waarin zij trouwens niet het minst te verliezen hadden. Een blik naar het wild overtuigde mij spoedig, dat dit, reeds zoo opmerkzaam, door het heidensche leven in het water natuurlijk was opgejaagd, en ik kon juist nog maar even zien hoe het bij zijne lange, geweldige sprongen nog een paar malen boven het gras zigtbaar werd, en eindelijk daar tusschen verdween.

Ik gaf mijne woede lucht in een onbepaald aantal Duitsche en Engelsche vloeken, die evenveel goede uitwerking deden, alsof zij in zuiver Maleisch waren uitgesproken, want de knapen bleven geheel verbluft staan, zagen elkander aan en wisten niet of zij voorwaarts- of teruggaan zouden. Daar dit mij echter natuurlijk niet voldoende was, ging ik voor hen staan en bragt hun aan het verstand, dat zij juist op dezelfde plek, waar zij zich thans bevonden, kalm bij elkander moesten gaan nederzitten, en dat niemand zijne plaats mogt verlaten. Ik verzocht mijn' gids het opzigt over hen te houden, en hoopte zóó van de geheele bende af te komen. Nu toch, daar ik eenmaal de regte plaats had bereikt, had ik waarlijk geen der vervelende medgezellen meer noodig, die mij de jagt bedierven zonder mij van eenigen dienst te zijn. Deze zaak afgedaan zijnde, zag ik eens na of mijne buks nog goed in orde was, wierp een' blik op de omringende bergen, waardoor de vlakte geheel was ingesloten, om mij een weinig in de streek te orienteren, en sloop eindelijk op goed geluk de

vlakte weder in, om een' anderen troep, of, liever nog, een enkel hert, te ontmoeten.

Maar goede hemel welk een aantal herten! Het duurde niet lang of ik zag er regts wel twintig of vijf en twintig, en toen ik er op af wilde gaan en vooraf nog even omkeek, werd links, nog digter in mijne nabijheid, een andere troep zigtbaar. Daar de vlakte of het moeras ginds wat opener — of liever het gras, dat waarschijnlijk vóór den regentijd hier was afgebrand, wat lager was, en ik spoediger en gemakkelijker achter de enkele bosschen kon voortsluipen, die daarin staan gebleven waren, zag ik rond naar den besten weg om deze laatste nader te komen. Overal stond water, nu in kleine vlakke poelen, dan in grootere diepten; maar ik gaf er niet meer om, nu mijne voeten niet meer nat werden. Ik had mij zoo goed schuilgehouden, en was, door den wind geholpen, zóó zonder eenig gedruisch naar het wild toegeslopen, dat ik vast overtuigd was, ditmaal goed te zullen treffen. Met te meer verwondering zag ik het wild, toen ik het tot op tweehonderd schreden genaderd was, verschrikt verder snellen; maar tegelijk meende ik ook eenig gedruisch te hooren. Ik zag om, en inderdaad — digt achter mij kroop mijn niet te ontkomen gids, terwijl ik op ongeveer honderd stappen afstands de geheele verdere stoet mijner onvermoeide kwelgeesten in den onschuldigsten ganzenmarsch door het gras zag heenwoelen.

Dat zou eene mooije jagt worden, met zestien of achttien vogel-verschrikkers achter mij! Wat de menschen bij dit alles dachten, waartoe zij geloofden dat zij dienden, en wat zij, in een woord, met hun geleide bedoelden, mag de hemel weten. Nieuwsgierigheid kon het niet wel zijn, want dan zouden zij zich plaatsen uitgekozen hebben van waar zij het jagtgebied konden overzien, terwijl zij zich integendeel altoos in dezelfde regte lijn, de een achter den ander, bleven voortbewegen, en alleen bedacht schenen, mijn spoor zoo trouw mogelijk te volgen.

Ditmaal had ik overigens geen tijd om tegen hen uit te varen, want een groot hert, welligt de leidsman van den troep, zonderde zich van de overigen af, en draafde, misschien om verkenning te oefenen, met den schoonen kop trotsch achterover geworpen, in een' halven cirkel om mij heen, terwijl hij den mij volgenden zwerm overzag, maar mij, die in het

gras verborgen zat, volstrekt niet bemerkte. Zoo bleef het dier staan, digt in mijne nabijheid, op eene iets hoogere plek, van waar het den naderenden en veronderstelden vijand kon gadeslaan.

Nu was de beurt aan mij. De afstand bedroeg nog ongeveer 150 schreden en was dus juist geschikt voor een schot. Ik mikte behoedzaam, drukte af, en bij het schot rigtte het dier zich hoog op de achterpooten, maakte vier of vijf sprongen, en drong zich, gestadig heen en weder tuimelend, tusschen het daar hooger wordend gras, terwijl de Maleijers een waarlijk heidensch vreugdegeschreeuw aanhieven. Mijn gids was daarmede echter nog niet voldaan, maar rukte zijne kris uit de schede, en vloog, niettegenstaande al mijn geroep om terug te blijven, als een slecht gedresseerde jagthond, over alle hindernissen heen, naar de plaats, waar het hert, dat nu voor ons onzigtbaar geworden was, waarschijnlijk moest zijn nedergevallen.

Toen ik weder geladen had en hem gevolgd was, vond ik hem bij het afgemaakte wild, dat hij — wáárom weet ik niet — op de hoogte der keel een stuk vleesch van vier à vijf pond, met de huid, uit den hals had gesneden.

Ik liet thans mijne *vervolgers* — want zóó mogt ik de bende wel noemen — bij het gevelde dier te zamen komen, beduidde hun dat zij het naar huis zouden brengen, en tevens, dat zij zich den verderen avond niet meer daär buiten moesten laten zien. Mijn gids zou bij hen blijven, en ik zoude dan, wanneer het donker werd, alleen achteraankomen.

Dit alles was echter spoediger gezegd, dan gedaan. Mijn gids was nu eenmaal niet van mij af te krijgen; hij liet zich alles opdragen, scheen alles te billijken en zette de manschappen tot spoed aan in het naar huis brengen van het wildbraad, opdat wij daarvan nog denzelfden avond zouden kunnen nuttigen. Mij intusschen verliet hij geen oogenblik en week niet van mijne zijde. Waarschijnlijk had de Regent hem het speciale bevel gegeven, mij onder geenerlei voorwaarde uit het oog te laten gaan, opdat ik niet verdwalen of mij aan andere gevaren blootstellen zou. Dit althans maakte ik ook uit zijn later gedrag op.

Nu ik eenmaal het volk bezig wist, begaf ik mij naar de plaats, waarheen de laatste troep was gestoven, in de hoop daar weder wild aan te treffen. Juist bij zonnondergang zag ik ook weder een enkel jong hert

staan, sloop digterbij, en scheen het goed getroffen te hebben, daar het een spoor van bloed achterliet.

Inmiddels waren wij weder door twee personen gevolgd, en wel door die welke onze paarden geleid hadden. Mijn gids — dien ik door de anderen *Loebang* hoorde noemen en voortaan ook zoo noemen zal — liet één van hen bij de paarden staan, en zond den anderen om het aangeschoten dier op te zoeken en des anderen morgens vroegtijdig binnen te brengen.

Wij-zelven keerden, daar het donker begon te worden, naar den straatweg terug. Eer wij dien bereikten, kreeg ik een derde dier onder het schot, en wel een zeer groot hert; maar daar het al vrij duister was, hoewel nog licht genoeg om te mikken, schoot ik ditmaal mis. Waarschijnlijk had ik het over den kop heen geschoten. Overigens kreeg ik van mijn tweede stuk wild ook niets te zien. De man zeide mij des avonds, dat hij niets gevonden had; ik geloof intusschen, dat hij wel zal geweten hebben, wat er van was geworden, want toen ik, eenige dagen later, weder in diezelfde streek kwam, vond ik de plaats waar zij het dier opgenomen hadden. De inboorlingen houden hartstogtelijk veel van hertevleesch, vooral wanneer het gedroogd is, en het zoogenaamde *dinding*, dat zij daaruit bereiden, is ook waarlijk zeer lekker.

Het begon weder te regenen, en wij stegen te paard, om te spoediger thuis te zijn. Daar gekomen, verwisselden wij van kleederen, nuttigden een voortreffelijk stuk wildbraad, met de bijgevoegde rijst, gras en bladeren, en retireerden ons in "onze appartementen."

"Onze appartementen" bestonden hier uit een eenigzins afgezonderd afdak van bamboes, waarbinnen voor mij een kamertje was ingerigt uit opgehangen doeken en sarongs, van welke één zelfs den zolder vormde. Hier lagen mijne matras en twee hoofdkussens; daar het door den regen tamelijk frisch was geworden, dekte ik mij met mijne eigen wollen deken toe, en men zal zich kunnen voorstellen dat ik hier, na de ongewone vermoeijenis van den verloopen dag, uitstekend sliep.

Den volgenden morgen vonden wij ons ontbijt reeds vóór zonneopgang bereid. Loebang wilde weder op de herten losgaan; ik echter voelde minder lust om op nieuw een paar herten dood te schieten en wenschte liever jagt te maken op ander en grooter wild. Ongeveer tien mijlen verder,

diep in de bergen, moesten zich namelijk vele rhinocerossen ophouden, en lieten deze zich al dikwijls ook hier in de vlakte zien (gelijk mij de Engelsche officier verzekerde) zoo viel er toch niet op te rekenen, dat ik ze daar zou ontmoeten. Bovendien was er mij veel aan gelegen, wat meer van de bergen te zien, en zoo braken wij den volgenden morgen, na het ontbijt, op, om den niet zeer langen weg daarheen af te leggen.

Een paar van het volk liet ik achter, met den last om het gisteren avond nog geschoten hert op te zoeken, eigenlijk echter om ze van mij af te krijgen. Maar dit zou mij weinig baten.

Onze rid — ik zeg *onze*, want wij waren, door Gods genade, alweder vijftien man sterk — ging nog een tijdlang over den straatweg en langs de helling der bergen, maar spoedig hadden wij een smal pad in te slaan, dat regtsaf door het hooge, harde gras liep. Ik had gedacht hier geen bebouwden grond meer te zullen vinden en nu de rustige, ongestoorde verblijfplaats van het wild te betreden; maar het was integendeel, alsof de Javanen hier eerst regt aan het planten waren gegaan. Overal tusschen de heuvels, waar ook maar de kleinste bergstroom zorgeloos voorbijvloot, werd het water opgevangen, ingedijkt en links en regts heengeleid, om grootere of kleinere vlakten, al naardat de gesteldheid der plaats het toeliet, te besproeijen. Slaperige karbauwen wentelden zich om in het slijk der nieuw aangelegde velden, terwijl andere werden beploegd door halfnaakte inboorlingen, die langzaam achter de luije, maar sterke dieren door het water heenwaadden, of, tot meer gemak, bovenop den ploeg waren gezeten, welk werktuig zij daardoor tevens dieper in de weeke modder zochten te drukken.

Vriendelijk was het voorkomen der kleine hutten, die men naauwelijks door het digte loof kon zien heen schemeren. Sommige plekjes waren allerbekoorlijkst: schuw en vreesachtig als hunne bewoners, schenen zij zich, achter de schaduwrijke omgeving, voor het oog van den Europeaan te willen verbergen.

Maar het hielp ze niet, Loebang liet er geen enkel onbezocht; hij reed elke woning digt voorbij en schreeuwde er iets binnen, dat ik niet verstaan kon, in de Soenda-taal. Toen ik echter eenigen tijd daarna eens omzag om mijne achterhoede te tellen, bemerkte ik dat deze in aantal was verdubbeld. Mijn opgewonden gids sleepte ieder mede, dien hij maar tegen-

kwam. Waartoe toch? Ik bragt Loebang ernstig onder het oog, dat hij al dat volk naar huis moest laten trekken, want dat ik niemand meer *wilde* mede hebben. Hij lachte daar zoo grijnzend om, alsof hij zeggen wilde: "vriendjelief, daar versta je niets van" — en in het volgende huis liet hij op nieuw zijn geroep hooren.

Daar ik zag dat er toch niets aan te doen was, zweeg ik eindelijk stil, en was nu alleen benieuwd, wat voor hof-stoet hij zou vereenigen.

Te elf uur ongeveer bereikten wij een' vrij grooten "koffij-tuin." Maar, lieve lezer! gij moet hier niet aan een uitspannings-oord denken, met het woord "Tuin-lust" in gulden letters boven de deur, en van binnen tafels en banken en een buffet; — het zijn eenvoudig de koffij-plantages, die men hier *tuinen* noemt, en zij hebben daarmede ook inderdaad eenige overeenkomst; hier echter zal ik er niet uitvoerig bij stilstaan, daar ik er later nog andere en meer uitgestrekte bezocht en mij op deze slechts een oogenblik ophield.

De geheele plaats was natuurlijk door een hek, en hier en daar door bamboes-riet, afgesloten; ook de in- en uitgang was met eene poort van hetzelfde riet voorzien, maar deze stond thans, daar de koffij nog onrijp was, open. De weg, die er ons doorheenvoerde, is ongeveer tien schreden breed; het gras is er weggemaaid, en onder het schaduwrijk geboomte rondom, gedijt de koffijplant. Van daar voerde ons het smalle pad weder regt in de bergen, en eindelijk, tegen den middag, bereikten wij, over de steile bergen en glibberige paden heen, het laatste huis in het gebergte, dat vriendelijk onder het wuivend bamboes en tusschen digte koffij-struiken verholen lag.

Het geschreeuw van Loebang in de huizen moest toch nog een' anderen, beteren grond gehad hebben; namelijk indien de Regent niet, zoo als dikwijls gebeurt, reeds vooraf boden herwaarts had gezonden; want naauw waren wij aan een net huisje van bamboes afgestegen, of een paar jonge meisjes, met de gewone groote ronde, rood geschilderde en vergulde eetdoozen, die zij in de binnenlanden gewoonlijk gebruiken, traden binnen, dekten de tafel zindelijk met een' wit kleed, en ontpakten voor ons een waarlijk vorstelijk maal, althans indien men onze omstandigheden en het afgelegene der plaats in aanmerking nam. Ik telde, toen alles op tafel

stond, twintig verschillende geregten, — zegge twintig, waarvoor ik mij alléén aan den disch moest zetten. Hier bleek mij intusschen, dat wel reeds gisteren avond of heden morgen met het aanbreken van den dag, een koerier moest zijn vooruitgesneld, want onder de schotels was ook het gisteren avond door mij geschoten hert, en wel op zeven verschillende manieren toebereid — gebraden, gekookt, gedroogd, in ragout, met peper, en ik weet niet hoe al meer. Bovendien waren er een aantal borden, met de meest verschillende soorten van bladeren en gras, vruchten, kippen, eijeren, wortelen, enz. Rijst vormt overigens een der hoofdbestanddeelen van zulk een' maaltijd, en zij weten dit geregt, dat op groene, zindelijke pisang-bladeren wordt binnengebragt, voortreffelijk toe te bereiden. Zij kooken de rijst niet in water, maar met damp, in daartoe opzettelijk vervaardigde vaten, welke zij op waarlijk kunstige wijze uit koper weten te smeden. Onderin bevindt zich het water, en boven, in een' trechtervormigen korf, ligt de rijst. Van boven is het vat natuurlijk gesloten, en de opstijgende damp kookt in korten tijd de rijst gaar.

Reeds gedurende den maaltijd begon het te regenen, en daar hier de regen niet als elders valt, maar nederstort met een geweld alsof iemand van boven bij vergissing eene wolk had omvergestooten, moesten wij natuurlijk eerst dien zondvloed laten uitrazen. Te 3 uur was de lucht reeds weder helder, en ik verzocht Loebang de paarden te laten zadelen, opdat we voor den avond althans het terrein eens zouden kunnen overzien. Dit was ook hem aangenaam, en een halfuur later draafden wij, op kleine maar bijzonder taaije bergpaardjes, die wij voor de vroegeren hadden ingeruild, de steile bergen tegen, welke eerst nog beplant, maar verderop alleen met ontzettend hoog gras begroeid waren.

Het ging hier zoo steil naar boven, dat ik, om der wille van de paarden, wilde afstijgen. Maar Loebang drong er op aan, dat ik zou blijven zitten: de paarden waren er aan gewoon, en te voet zouden wij geheel door het hooge gras bedekt zijn geweest en niets hebben kunnen overzien.

De landstreek was hier wild en woest: — overal uitgestrekte grasvlakten, die van verre de berghellingen slechts met eene lage zode schenen te bedekken, maar ons bij elken voetstap bewezen hoe stijf en hoog de halmen waren, en hoeveel moeite het kostte er zich door te werken. Aan den

anderen kant deed juist het gezigt dezer woestenij het oog weder goed: — 't was een rustpunt te midden van dien verbazenden, onafgebroken overvloed van weelderige planten, waarvan op het laatst de blik afgemat werd.

De mensch wil nu eenmaal verandering — hij hunkert van het een naar het ander. Hoe heerlijk deze Indische natuur ook zij, ik zou er niet altoos in willen leven, maar aan de aangename afwisseling ten onzent van zomer en winter, van lente en herfst, aan het ontluikend groen en het gezang der leeuwerik, boven al de schatten van dit klimaat de voorkeur geven.

Van onze jagt kwam heden nog niets in. In de gansche streek zag ik niets levends, dan onze eigene personen en paarden. En toch moeten juist tusschen deze hooge grashalmen de rhinocerossen zich het liefst ophouden. Waar het overigens heden te laat werd om nog diep in het gebergte te trekken, vergenoegden wij ons met het doorzoeken der buitenste omtrekken. Maar, gelijk ik zeide, het was te vergeefs; wij vonden niets, en keerden des avonds, met onze doodmoede paarden, naar ons logement terug.

Dit laatste was inmiddels door onze vriendelijke gastheeren op zeer aardige wijze met allerlei soorten van bontgekleurde doeken in orde gemaakt, en terwijl ik reeds voornemens was mij op de met zachte kapas digtgestopte matras te ruste te leggen, kwam nog eens eene geheele batterij van schotels en borden aanrukken. Er was niet aan te doen, ik moest op nieuw aan het eten en sliep den nacht daarop, alsof ik sedert tweemaal vierentwintig uren geen oog had digt gedaan.